

กรณีศึกษานครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา
และบริเวณใกล้เคียง

พระนครศรีอยุธยา

แหล่งเรียนรู้งานช่างพื้นบ้าน

ชไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์ : เรียบเรียง

คำนำ

หนังสือพระนครศรีอยุธยา : แหล่งเรียนรู้งานช่างพื้นบ้าน เล่มนี้ เป็นหนังสือ 1 ใน 3 เล่ม ตามโครงการวิจัยและพัฒนาแหล่งเรียนรู้สำหรับการศึกษาตลอดชีวิต : กรณีศึกษานครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยาและพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติดำเนินการวิจัยเพื่อเตรียมดำเนินการพัฒนาแหล่งเรียนรู้สำรองสำหรับส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ตามมาตรา 25 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ของประเทศ การเป็นเมืองหลวงยาวนานถึง 417 ปี มีพระมหากษัตริย์ปกครองแผ่นดินสืบต่อกันมาถึง 34 พระองค์ ได้สั่งสมภูมิปัญญาให้เป็นองค์ความรู้ของแผ่นดินสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน ในหลากหลายสาขา ซึ่งความรู้รุ่งโรจน์ของกรุงศรีอยุธยาในอดีตได้รับการกล่าวขานจากชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อค้าขายและเจริญสัมพันธไมตรีว่าเป็นมหานครที่มีความเจริญทั้งด้านอักษรศาสตร์ ประติมากรรม จิตรกรรม ประณีตศิลป์ เครื่องปั้นดินเผา สถาปัตยกรรม มีความงดงามด้วยศิลปวัฒนธรรมอันล้ำเลิศ ยากที่จะหาแผ่นดินใดในภูมิภาคเสมอเหมือน

แม้กรุงศรีอยุธยาจะผ่านพ้นความรุ่งโรจน์ในฐานะเมืองหลวง
ของประเทศไปแล้วแต่ความเป็นพระนครศรีอยุธยาที่แสดงให้เห็นถึง
ความยิ่งใหญ่ในอดีตยังคงดำรงอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความเป็น
มหานครแห่งการเรียนรู้ ซึ่งมีแหล่งเรียนรู้ให้ศึกษาสืบเนื่องจาก
ความเป็นเมืองหลวงในอดีตสู่วิถีชีวิตปัจจุบัน

หนังสือพระนครศรีอยุธยา : แหล่งเรียนรู้งานช่างฝีมือ
พื้นบ้าน เป็นสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการเรียนรู้และการเพิ่มพูนประสบการณ์
เบื้องต้นจากแหล่งเรียนรู้สำหรับการจัดการศึกษาในระบบ การศึกษา
นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ที่ใช้เป็นแนวทางสำหรับ
การศึกษา ค้นคว้า เรื่องราวต่างๆ ตามความสนใจของแต่ละคน โดย
มุ่งเน้นแหล่งเรียนรู้ประเภทงานช่างพื้นบ้านเป็นสำคัญ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ หวังว่าหนังสือ
เล่มนี้จะมีส่วนอย่างสำคัญในการปฏิรูปการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้
ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียนทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอก
ระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

(นายรุ่ง แก้วแดง)

เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

สารบัญ

	หน้า
จากกรุงศรีอยุธยาถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	
ดินแดนแห่งงานช่างมืออาชีพ	1
พลิกตำนาน : ภูมิปัญญาหัตถกรรมยุคกรุงศรีอยุธยา	2
การสืบสานภูมิปัญญาหัตถกรรม ด้านงานช่าง	
ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	7
แหล่งเรียนรู้และแหล่งสืบสานงานช่าง	
ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	9
ช่างตีมีดอรัญญิกที่บ้านไผ่หนอง ตำบลท่าช้าง อำเภอนครหลวง	
ช่างสานปลาตะเพียนใบลานที่ทำवासูกกรี	11
ทำवासูกกรี แหล่งงานช่างสานปลาตะเพียนใบลาน	11
จากความเชื่อสู่งานช่าง	12
ก่อนสานปลาตะเพียนใบลาน	15
วัสดุในการทำปลาตะเพียนใบลาน	16
การสานแม่ปลาตะเพียน	19
รายได้ของช่างสานปลาตะเพียนใบลาน	31
การตลาดของงานช่างสานปลาตะเพียนใบลาน	31
ทิศทางหัตถกรรมปลาตะเพียนใบลานในอนาคต	32

	หน้า
ช่างทำบ้านทรงไทยที่บางปะหัน	34
บางปะหันแหล่งสืบสานการทำบ้านทรงไทย	34
บ้านทรงไทย งานฝีมือช่างชั้นครู	35
คติในการสร้างบ้านทรงไทย	39
ก่อนสร้างบ้านปรุงเรือน	41
การปลูกบ้านทรงไทย	47
รายได้ของช่างทำบ้านทรงไทย	52
การตลาดของงานช่างทำบ้านทรงไทย	52
ทิศทางงานช่างทรงไทยในอนาคต	53
ช่างปั้นหม้อดินที่คลองสระบัว	54
คลองสระบัวอดีตบ้านหม้อ	54
ปั้นหม้อ งานช่างในสายเลือดคนคลองสระบัว	55
ก่อนปั้นหม้อดิน	56
การปั้นหม้อดิน	59
รายได้ของช่างปั้นหม้อดิน	63
การตลาดของงานช่างปั้นหม้อดิน	64
ทิศทางงานหัตถกรรมปั้นหม้อดินในอนาคต	65
ช่างทำอิฐมอญที่บางบาล	67
บางบาลแหล่งสืบสานอาชีพโบราณ	67
อิฐมอญรากฐานโบราณสถานไทย	68
ก่อนทำอิฐมอญ	69
การทำอิฐมอญ	73

	หน้า
รายได้ของช่างทำอิฐ	78
การตลาดของงานช่างทำอิฐ	78
ทิศทางการงานช่างทำอิฐในอนาคต	79
ช่างปั้นตุ๊กตาชาวบ้านที่พระนครศรีอยุธยา	80
พระนครศรีอยุธยาแหล่งงานช่างปั้นบ้าน	80
จากตุ๊กตาชาววังสู่ตุ๊กตาชาวบ้าน	81
ก่อนปั้นตุ๊กตาชาวบ้าน	86
การปั้นตุ๊กตาชาวบ้าน	88
รายได้ของช่างปั้นตุ๊กตาชาวบ้าน	91
การตลาดของงานช่างปั้นตุ๊กตาชาวบ้าน	91
ทิศทางการงานช่างปั้นตุ๊กตาชาวบ้านในอนาคต	92
ช่างตีมีดอรัญญิกที่บ้านไผ่หนอง	93
บ้านไผ่หนองแหล่งกำเนิดงานตีมีดของไทย	93
ชื่อมีดอรัญญิกมีที่มา	96
ประเพณีไหว้ครู	97
ก่อนตีมีดอรัญญิก	98
การตีมีดอรัญญิก	100
รายได้ของช่างตีมีดอรัญญิก	102
การตลาดของงานช่างตีมีดอรัญญิก	102
ทิศทางการงานช่างตีมีดอรัญญิกในอนาคต	103

	หน้า
ช่างแกะสลักหินทรายที่ประตูดุ๊ย	104
ประตูดุ๊ยแหล่งงานช่างแกะสลักหินทราย	104
งานแกะสลักหินทรายของไทย	105
ชนิดของงานแกะสลักหินทราย	107
ก่อนการแกะสลักหินทราย	108
การแกะสลักหินทราย	110
รายได้ของช่างแกะสลักหินทราย	112
การตลาดของงานช่างแกะสลักหินทราย	112
ทิศทางงานแกะสลักหินทรายในอนาคต	113
พระนครศรีอยุธยา แหล่งรวมและสืบสานพัฒนางานช่าง	114
บรรณานุกรม	117

306.47	สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
ส 691 พ	พระนครศรีอยุธยา แหล่งเรียนรู้งานช่างพื้นบ้าน
	ชไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์, กรุงเทพฯ : 2545.
	128 หน้า
	ISBN 974-241-420-3
	1. แหล่งการเรียนรู้-พระนครศรีอยุธยา 2. งานช่างพื้นบ้าน
	3. ชไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์ 4. ชื่อเรื่อง

พระนครศรีอยุธยา แหล่งเรียนรู้งานช่างพื้นบ้าน

สิ่งพิมพ์ สกศ. **อันดับที่ 110/2545**

พิมพ์ครั้งที่ 1 **พฤษภาคม 2545**

จำนวน **1,000 เล่ม**

จัดพิมพ์เผยแพร่ **กลุ่มงานนโยบายและแผน ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม**
สำนักนโยบาย และมาตรฐานการศึกษา ศาสนา
และวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

ถนนสุขุขทัย เขตดุสิต กรุงเทพฯ 10300

โทรศัพท์ 0-2668-7110-24 ต่อ 2428,2432

โทรสาร 0-2669-7736,0-2243-2787

เว็บไซต์ http://www.onec.go.th

สำนักพิมพ์

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์

296 ซอยเจริญสุขนิทวงศ์ 40 ถนนเจริญสุขนิทวงศ์

แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด กรุงเทพฯ 10700

โทรศัพท์ 0-2433-0026-7,0-2433-8586

โทรสาร 0-2433-8587

1

จากกรุงศรีอยุธยา ถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดินแดนแหล่งงานช่างมืออาชีพ

ศิลปหัตถกรรมไทยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวิถีความเป็นอยู่ของคนไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณ เนื่องจากงานหัตถกรรมแต่ละชิ้นแต่ละประเภทนั้น เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของผู้คน ทุกระดับ ตั้งแต่ในชุมชนชั้นสูงจนถึงสามัญชน ตั้งแต่งานช่างหลวงในรั้วในวังจนถึงงานช่าง พื้นบ้านสามัญชนทั่วไป

ในอดีตกรุงศรีอยุธยาเป็นแหล่งรวมภูมิปัญญาช่างชั้นครูมากมายไม่ว่าจะเป็นงานประติมากรรม จิตรกรรม ประณีตศิลป์ เครื่องปั้นดินเผา งานสถาปัตยกรรม ล้วนแต่เป็นภูมิปัญญาสั่งสม ที่มีคุณค่างดงาม และมีความหมายแก่ชีวิตของชาวกรุงศรีอยุธยาทั้งสิ้น

ปัจจุบันงานช่างบางประเภทสูญหายไปก่อนจะมีการสืบสานสู่ยุคปัจจุบัน แต่งานช่างบางประเภทยังคงอยู่และได้รับการอนุรักษ์ สืบสานการทำจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งนี้รวมไปถึงงานช่างที่ริเริ่มทำกันในภายหลัง ดังนั้นในวันนี้การสืบสานงานช่างฝีมือจากกรุงศรีอยุธยาถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยาก็ยังคงมีร่องรอยให้เป็นถึงความเป็นคนมีฝีมือเชิงช่างอยู่มิใช่น้อย

พระนครศรีอยุธยาจึงยังคงเป็นแหล่งงานช่างมืออาชีพไม่เปลี่ยนแปลง

พลิกตำนาน : ภูมิปัญญาหัตถกรรมยุคกรุงศรีอยุธยา

ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมของกรุงศรีอยุธยามีการบันทึกเป็นหลักฐานไว้มากมายและชัดเจน ก็โดยชาวต่างประเทศที่เข้ามาติดต่อค้าขายหรือเข้ามารับราชการในกรุงศรีอยุธยาเสียเป็นส่วนใหญ่

สมเด็จพระเอกาทศรถเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ริเริ่มการต่อเรือสินค้าแบบเรือกำปั่น พระองค์ส่งราชทูตไทยไปยังวิลันดาในปี พ.ศ. 2149 และได้ขอช่างต่อเรือจากวิลันดามาเป็นครูสอนคนไทยต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมได้มีช่างวิลันดาหลายแขนงมารับราชการภายใต้พระบรมโพธิสมภารของพระเจ้าแผ่นดินไทย ช่างต่างๆ นั้น ได้แก่ ช่างไม้ ช่างต่อเรือ ช่างถม เป็นต้น ดังนั้น จึงพออนุมานได้ว่างานช่างเฟื่องฟูไม่น้อยในแผ่นดินอยุธยา

การช่างต่อเรือยังคงดำเนินมาอย่างสม่ำเสมอในสมัยอยุธยา ทั้งในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ทำให้เกิดข้อสันนิษฐานว่า น่าจะมีอู่ต่อเรืออยู่ตามริมแม่น้ำลำคลองไม่น้อยเลยทีเดียว

ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศถึงกับต้องมีประกาศว่า “แต่ที่สืบไปเมื่อนาน้ำอย่าให้ผู้ใดต่อสำเภาแต่อำเภोजึงเป็นอันขาดทีเดียว ถ้าผู้ใดจะต่อสำเภา จำเพาะให้กราบทูลพระกรุณาก่อน ต่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ต่อ จึงต่อได้ ถ้าผู้ใดลอบลักต่อสำเภาเป็นโทษ ลงพระราชอาญา ฝืนนยกหนึ่ง 30 ที แล้วให้เรียกเอา

ค่ารับส่ง ค่าทดลอง ค่าหมาย ทองแท่ง หมึก ค่าธรรมเนียมให้ครบ แล้วให้พันโทษ ต่อสำเนาสิบไป” เนื่องจากมีพ่อค้าทั้งคนไทยและต่างชาตินิยมมาต่อเรือสำเภาในเมืองไทย จนไม่มีไม้ใช้ในงานอื่น

นอกจากงานช่างต่อเรือแล้วชาวกรุงศรีอยุธยายังได้คิดประดิษฐ์กระเดื่องเป็นเครื่องตำข้าว จนเปิดเป็นกิจการสีข้าวขึ้น และกลายเป็นช่องทางทำกินให้มีคนตั้งโรงสีข้าวขึ้นที่กรุงเทพฯ ในภายหลัง ดังปรากฏในหนังสือภูมิสถานกรุงศรีอยุธยาว่า

“บ้านวัดสมอ วัดขุ่น วัดชานนนั้น ชาวบ้านแขวงเมืองวิเศษ-ไชยชาญล่องเรือบรรทุกข้าวเปลือกมาจอดขาย และชาวบ้านนั้นตั้งโรงสี โรงกระเดื่องสีเข้าช่อมเข้า ขายโรงเล่า แลสำเภาหนึ่ง”

ในด้านหัตถกรรมการทอผ้านั้น ในสมัยอยุธยาทำกันในวงกว้าง แม้จะมีคุณภาพไม่ดีเท่าของชาวต่างประเทศที่นำเข้ามาค้าขายในไทย ดังที่ท่านราชทูตลาอูแบร์ได้กล่าวถึงไว้ว่า

“ชาวสยามทอผ้าด้วยด้าย ปั่นด้ายฝ้ายบางเล็กน้อย แต่หยาบและหนา ทำลายเป็นสีสันทัน ป้าย ๆ เข้าไว้ ไม่น่าดูและทอกันแต่ในเมืองหลวง ด้วยชาวสยามไม่ได้พยายามสำรองเครื่องมือที่จะทอไว้จึงไม่ได้ทอแพร ไหม หรือสานขนแกะ และนำสลัปลีเป็นลวดลายอย่างใด ๆ ขนแกะในสยามก็หายาก ชาวสยามเข้าใจปักกรอง ฝีมือ และความคิดที่ปักกรองก็น่าชมหน้าสรรเสริญ”

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์ทรงส่งเสริมการเลี้ยงไหมของราษฎรอย่างแพร่หลาย เพื่อลดการซื้อไหมและแพรจากต่างประเทศ หนังสือภูมิสถานกรุงศรีอยุธยากล่าวถึง โรงเลี้ยงไหมว่า ตั้งอยู่ที่ถนนโรงไหมทางด้านตะวันตกของคลองท่อ และ

สันนิษฐานว่าโรงไหมนี้ตั้งขึ้นในรัชกาลของพระองค์ รวมไปถึงการที่พระองค์ทรงสั่งซื้อแกะจากเมืองปัตตาเวีย เกาะชวา และจากอินเดีย เพื่อประโยชน์ทางการทอผ้าอีกด้วย

การทำเครื่องปั้นดินเผาในสมัยอยุธยา ก็มี เนื่องจากคนไทยนิยมใช้เครื่องปั้นดินเผาตั้งแต่โบราณ และดินตามแม่น้ำ ท้องนา ของแผ่นดินอยุธยา ก็เหมาะที่จะปั้นเป็นเครื่องใช้ไม่น้อย

หม้อดินเผา
บ้านคลองสระบัว
มีการสืบสานการทำ
มาจนถึงทุกวันนี้

แหล่งเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญในสมัยอยุธยาอยู่ที่บ้านหม้อ (บ้านหม้อข้าวหม้อแกง) บ้านกระเบื้อง (ทำกระเบื้อง) ในทุ่งขวัญทางตะวันตกของคลองสระบัว และที่บ้านคนที (ปั้นกระโถน ตะคัน ช่างม้า ตุ๊กตา) บริเวณทุ่งแก้ว ฝั่งตรงข้ามกับทุ่งขวัญ

หนังสือภูมิสถานกรุงศรีอยุธยากล่าวถึงเรื่องเครื่องปั้นดินเผาของชาวกรุงศรีอยุธยาไว้หลายตอน อาทิ

“บ้านถ้ำราบริบพะเนียงหูไ้ชายจีน แยก ฝรั่งวิสันดา ชื่อไ้ใส่คราบ ใส่ปูน”

เป็นการกล่าวถึงความนิยมชื่อของชาวเรือต่างประเทศต่อไหชนิดหนึ่งของไทยที่มีหูชื่อ “พะเนียง” หรือ “พะเนียง”

ในสมัยอยุธยาช่างทำของใช้ด้วยโลหะ ไม่ว่าจะเป็นเทวรูป พระพุทธรูป ชันน้ำพานรอง จอก ตลับ ช้อน โดยทำจากเงินและ ทองเหลือง

หนังสือภูมิสถานกรุงศรีอยุธยาพรรณนาถึงเครื่องประดับ ภายที่ทำด้วยเงินฝีมือช่างโลหะสมัยอยุธยาว่ามี “*ขัน จอก ผอบ ตลับ เงินเอว แลถมยาดำ สายสอ้ง กำไล ปิ่นปักจุก พริกเทศ กจับบั้ง*” ทำให้ทราบว่าคนในสมัยอยุธยาใช้ภาชนะเครื่องประดับชนิดใดบ้าง ที่ทำด้วยโลหะ

เครื่องใช้ภาชนะต่าง ๆ ที่ชาวกรุงศรีอยุธยาประดิษฐ์ด้วยโลหะ นอกเหนือจากที่กล่าวมายังมี ชันทองเหลือง มีแหล่งทำสำคัญอยู่ที่ย่าน วังไชย ทางตะวันตกเฉียงใต้ของเกาะกรุง ของมีคมและของใช้อย่าง หลายนมีแหล่งทำอยู่ที่ย่านสามม้า ผอบและเต้าปูนทองเหลือง มี แหล่งทำอยู่ที่บ้าน เกาะขาด มีดพร้า และครกเหล็กมีแหล่งทำอยู่ ที่ย่านสัมพะณี บาตรบุมีแหล่งทำอยู่ที่บ้านรามเทวะ ส่วนการหล่อ พระพุทธรูปมีแหล่งทำอยู่ที่ย่านวัดกระเชี ริมคลองในไก่อทางทิศ ตะวันออกของสะพานชีกุน

การรวมกลุ่มกันทำงานช่างโลหะของคนไทยในสมัย อยุธยา นั้นมีเพียงแห่งเดียวคือที่บ้านช่างเงิน ระหว่างย่านหน้าพระ กาศกับย่านผ้าป่าเหลืองใกล้วัดป่าไผ่ ว่ากันว่าช่างที่นี่มีงานทำไม่ ขาดมือ ชาวบ้านมักจะนำเงินมาให้ตี มาประดิษฐ์ประดอย เป็นเครื่อง ประดับเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากในสมัยก่อนไม่มีธนาคารบริการ รับฝากเงิน ชาวบ้านที่ไม่อยากเก็บเงินไว้กับตัวก็นำเงินของตนไปทำ ช่างของเครื่องใช้ดังกล่าว

เครื่องจักสาน เป็นงานศิลปหัตถกรรมอย่างหนึ่งที่มีการทำอย่างแพร่หลายกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นเครื่องใช้ในการตัดหญ้าอย่างครุ เครื่องใช้ในครัวเรือนอย่าง เสื่อ กระจาด กระบุง ตะกร้า เครื่องใช้ในการจับสัตว์น้ำอย่าง ลอบ ไซ อีลุ้ม ช้อง เหล่านี้เป็นต้น ส่วนใหญ่เป็นการทำไว้ใช้เอง มีบางแห่งทำไว้ขาย เช่น ที่บ้านท้ายคูมีการทอเสื่อ ลันได เป็นต้น

การทำเครื่องประกอบเรือนในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นงานช่างอีกแขนงหนึ่งที่มีการทำกันไม่น้อย ทั้งการทำวงกบประตู วงกบหน้าต่าง การทำฝาปะกน การสร้างเรือนเครื่องผูก เรือนเครื่องสับ การทำประตูโบสถ์ ประตูพระราชวัง เนื่องจากในสมัยอยุธยาไทยค้าขายกับต่างประเทศ ทำให้มีเครื่องมือเกี่ยวกับงานไม้มากขึ้นช่างทำงานได้อย่างสะดวกรวดเร็ว

บ้านทรงไทยฝีมือช่างที่บางปะหัน
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ทั้งหมดนี้เป็นงานศิลปหัตถกรรมที่ก่อกำเนิดขึ้นในแผ่นดิน
กรุงศรีอยุธยา บางแขนงได้รับการอนุรักษ์สืบสานมาจนถึงปัจจุบัน บาง
แขนงพลัดหล่นสูญหายไปกับกาลเวลาและถูกกลืนไปกับเทคโนโลยี
ใหม่ ๆ ที่เข้ามาจนเกือบจะแทนที่ลมหายใจเก่า ๆ ของงานช่างไทย

การสืบสานภูมิปัญญาหัตถกรรม ด้านงานช่าง ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

แม้กรุงศรีอยุธยาจะมีได้เป็นเมืองหลวงของไทยอีกต่อไปแล้ว
แต่ภูมิปัญญาหัตถกรรมด้านงานช่างหลายอย่างยังคงได้รับการสืบสาน
มาจนถึงปัจจุบัน

งานช่างตั้งแต่ในอดีตที่ยังคงได้รับการอนุรักษ์ฟื้นฟูให้ยู่คู่
พระนครศรีอยุธยามีดังนี้

1. กุ้งไม้ไผ่สานที่ตำบลปากกราน อำเภอพระนครศรีอยุธยา
2. พัดไม้ไผ่ ที่ตำบลบ้านแพรก อำเภอบ้านแพรก ตำบล
กบเจา ตำบลบ้านคลัง ตำบลพระขาว และตำบลสะพานไทย อำเภอ
บางบาล
3. ตะกร้าหวาย ที่ตำบลคลองน้อย อำเภอบ้านแพรก ตำบล
ตลาดงา ตำบลบ้านกระทุ่ม ตำบลหัวเวียง และตำบลบ้านโพธิ์
อำเภอสiena
4. งอบใบลาน ที่ตำบลทับน้ำ ตำบลตานิรม ตำบลบางนาร้า
ตำบลเสาชัง ตำบลขวัญเมือง ตำบลบางปะหัน ตำบลบางเตือ ตำบล
หันสัง ตำบลตาลเอน ตำบลบ้านซ้อ ตำบลบางเพลิง และตำบลสี่
อำเภอบางปะหัน

5. ปลาตะเพียนโบราณ ที่ตำบลท่าवासูกกรี และตำบลประตู่ชัย อำเภอพระนครศรีอยุธยา
 6. เครื่องประดับมุก ที่ตำบลประตู่ชัย ตำบลท่าवासูกกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา ตำบลขวัญเมือง อำเภอบางปะหัน
 7. มีดอรัญญิก ที่บ้านต้นโพธิ์ ตำบลท่าช้าง และที่ตำบลสามไถ อำเภอนครหลวง
 8. หม้อดิน ที่ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา
 9. ตุ๊กตาชาวบ้าน ที่ตำบลกระมัง อำเภอพระนครศรีอยุธยา
 10. ดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสน ที่ตำบลคลองสวนพลู อำเภอพระนครศรีอยุธยา
 11. ผลิตภัณฑ์จากไม้แกะสลัก ที่ตำบลบ้านใหม่ อำเภอพระนครศรีอยุธยา ตำบลพุทไธสง อำเภอบางปะหัน
 12. งานสลักหินทราย ที่อำเภอบางปะหันและอำเภอพระนครศรีอยุธยา
 13. ซอด้วง ซออู้ ที่ตำบลหัวรอ อำเภอพระนครศรีอยุธยา
 14. หัวโขน ที่ตำบลท่าवासูกกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา
 15. ผ้าฝ้ายทอ ที่ตำบลหันสัง อำเภอบางปะหัน ตำบลน้ำเต้า อำเภอมหาราช
 16. ผลิตภัณฑ์จากผ้าใยสังเคราะห์ ที่ตำบลภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา
 17. บ้านทรงไทย ที่ตำบลโพธิ์สามต้น อำเภอบางปะหัน
 18. อัฐมอญ ตำบลพระขาว อำเภอบางบาล
- จากงานหัตถกรรมต่างๆ ที่ยังคงอยู่คู่แผ่นดินอยุธยาทำให้

สามารถทราบได้ว่า ความเป็นเมืองช่างชั้นครูตั้งแต่อดีตของอยุธยา ไม่ได้ล่มสลายตามเหตุการณ์การเสียกรุงแต่อย่างใด และไม่เพียงแต่อนุรักษ์งานช่างดั้งเดิมไว้เท่านั้น ยังมีงานช่างมากมายเพิ่มพูนขึ้นภายหลัง ซึ่งล้วนสร้างชื่อเสียงให้แก่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยเฉพาะในหมู่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมมรดกศิลปวัฒนธรรมของไทยแห่งนี้

แหล่งเรียนรู้และแหล่งสืบสานงานช่าง ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ความเป็นนครแห่งภูมิปัญญาของกรุงศรีอยุธยาทำให้มีเรื่องราวน่าสนใจอยู่เป็นจำนวนมากทั้งเรื่องราวในอดีตและเรื่องราวในปัจจุบัน

ในส่วนของความเป็นแหล่งเรียนรู้จังหวัดพระนครศรีอยุธยาก็มีอยู่มากมายในหลากหลายสาขาทั้งในตัวเกาะเมืองและรอบนอกของเกาะเมือง

ต่อจากนี้จะเป็นส่วนหนึ่งของแหล่งเรียนรู้ที่ตัดกรรมงานช่างในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่เป็นวิถีชีวิตของคนที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบันที่สามารถสอบถามหรือเรียนรู้วิถีคิด วิถีทำงานของท่านได้ ซึ่งขอยกมาเป็นแหล่งเรียนรู้ใน 7 กรณี ดังนี้

1. ช่างสานปลาตะเพียนใบลาน ที่บ้านท่าวาสุกรี
2. ช่างทำบ้านทรงไทย ที่บางปะหัน
3. ช่างปั้นหม้อดิน ที่คลองสระบัว
4. ช่างแกะสลักหินทราย ที่พระนครศรีอยุธยา

5. ช่างทำอิฐมอญ ที่บางบาล
6. ช่างตีมีดอรัญญิก ที่ท่าช้าง
7. ช่างปั้นตุ๊กตาชาวบ้าน ที่กระมัง

ช่างตีมีดอรัญญิกที่บ้าน
ไผ่หนอง ตำบลท่าช้าง
อำเภอนครหลวง

2

ช่างตีมีดอรัญญิกที่บ้านไผ่หนอง

ตำบลท่าช้าง อำเภอนครหลวง

ช่างสานปลาตะเพียนใบลานที่ทำวาสุกรี

ทำวาสุกรี แหล่งงานช่างสานปลาตะเพียนใบลาน

ทำวาสุกรีเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอพระนครศรีอยุธยา พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา นับเนื่องแต่อดีต ชาวไทยมุสลิมที่มาจากซีลอนเรือขายสินค้าได้เข้ามาอยู่อาศัยในท้องถิ่นนี้ พวกเขาต้องค้าขายขึ้นล่องโดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางเดินเรือ ใช้ชีวิตในเรือเป็นแรมเดือน และมีหลายคราวที่ต้องอยู่บนเรือหลายเดือน กว่าที่จะลำเลียงสินค้าขึ้นล่องจากแห่งหนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่ง

ด้วยชีวิตที่อยู่กับน้ำ ยามว่างจึงคิดหาทำงานหัตถกรรมขึ้น

ในที่สุดก็มาลงเอยที่

ปลาซึ่งสานขึ้น และ

ยังคงสืบสานมาจน

วันนี้ มีพลกิจ

กับงานสานปลาตะเพียน

ใบลานที่ทำมาตั้งแต่

เยาว์วัย

ถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากงานช่างสานใบลานฝีมือประณีตของกลุ่มช่างสานปลาตะเพียนใบลาน หมู่ 4 ตำบลท่าवासูกกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่ยังคงยึดในวิชาชีพช่างของตนอย่างเหนียวแน่น

ปลาตะเพียนหลากสี
ที่นักท่องเที่ยวต่างชาติ
นิยม

จากความเชื่อสู่งานช่าง

งานศิลปหัตถกรรมประเภทจักสาน อันเป็นงานช่างที่แสดงถึงภูมิปัญญาในการประดิษฐ์ประดอย ได้กลายเป็นส่วนสำคัญในชีวิตคนไทยมานานแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการนำไม้ไผ่มาจักสานเป็นตะกร้า นำต้นหญ้ามาสานเป็นกระบี่เป่า ตลอดจนการนำวัสดุธรรมชาติชนิดต่างๆ มาสานเป็นเครื่องใช้ไม้สอยมากมาย รวมไปถึงของประดับตกแต่งบ้านนาชนิต

“ปลาตะเพียนใบลาน” ก็เป็นหนึ่งในงานช่างที่ชาวกรุงเก่าอนุรักษ์สืบสานไว้เป็นมรดกแผ่นดินพระนครศรีอยุธยา

ปลาตะเพียนโบราณเป็นเครื่องแขวนที่ใช้โบราณสานขึ้นรูปจำลองตัวปลาตะเพียนของจริง พร้อมส่วนประกอบอื่น ๆ ผู้รวมกันเป็นพวง คล้ายฝูงปลาตัวน้อย ๆ ที่แหวกว่ายไปตามสายน้ำ โดยมีแม่ปลาตะเพียนคอยคุ้มครองแล สันนิษฐานว่ามีมาแต่สมัยอยุธยาเป็นราชธานี ด้วยมีหลักฐานปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงตลาดแห่งหนึ่งที่มีปลาตะเพียนโบราณขายอยู่

“ถนนย่านป่าโทน มีร้านขาย ทับ โทน เรไร ปี่แก้ว จิ้งห่องเพ็ลี่ย ชลุ่ม และหีบไม้อุโลก ไม้ตะแบก ไม้ซุ่นใส่ผ้า แลข้างม้ากระดาศ ปลาตะเพียนโบราณ จึงใจ ชื่อตลาดป่าโทน”

เกี่ยวกับการนำโบราณมาสานเป็นเครื่องแขวนปลาตะเพียนโบราณนี้มีความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นมาหลายประการด้วยกัน แต่ที่น่าสนใจมีอยู่ 2 ประการด้วยกัน คือ

ประการแรก จากคติความเชื่อว่าปลาตะเพียนเป็นเครื่องหมายแสดงความอุดมสมบูรณ์ ความมั่งคั่ง และโชคลาภ ดังปรากฏในสำนวนที่พ่อค้าแม่ขายในสมัยก่อนร้องเมื่อแรก ตั้งหาบของขายว่า

“แม่ปลาตะเพียน ข่างเวียนข่างแวง
ขายดิบขายดี มั่งมีเยอะแยะ”

ด้วยเหตุนี้ คนสมัยก่อนจึงแขวนพวงปลาตะเพียนโบราณไว้เหนือเปลนอนของเด็กน้อย และเสริมความเป็นสิริมงคลด้วยการแขวนไว้ตามประตูหน้าต่าง

ประการที่ 2 กล่าวกันว่าผู้ที่ริเริ่มสานปลาตะเพียนโบราณ เป็นชาวไทยมุสลิม ซึ่งก่อนหน้าที่จะเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านท่า วาสกรีนี้พวกเขาใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่บนเรือ บนแพ เพราะต้องล่องเรือ ไปค้าขายเครื่องเทศตามลำน้ำด้วยเป็นอาชีพของตน จากวิถีชีวิตที่คุ้นชินกับสายน้ำ หากคิดจะหาของเล่นสักอย่างให้ลูกหลานได้เพลิดเพลิน เจริญใจ ก็ต้องเลือกเอาสิ่งของที่อยู่กับตัว ซึ่งก็คือเจ้าปลาที่แหวกว่าย อยู่ในน้ำนั่นเอง

แต่เดิมชาวบ้านร้านถิ่นไม่ได้เรียกเครื่องแขวนที่ทำจากใบลานชนิดนี้ว่าปลาตะเพียนโบราณดังเช่นวันนี้ พวกเขาพากันเรียกว่า “ปลาใบลาน” หรือ “ปลาโบราณ” นานวันเข้าชื่อ “ปลาตะเพียนโบราณ” จึงผุดขึ้นมา เพราะรูปร่างลักษณะของตัวปลาที่ไปพ้องกับ ปลาตะเพียนของจริงเข้า รวมกับชื่อวัสดุที่นำมาประดิษฐ์หรือใบลานนั่นเอง

ชาวบ้านท่าวาสกรีเล่าว่า สมัยก่อนปลาตะเพียนโบราณไม่ได้มีสีสันสดใสสวยงามอย่างทุกวันนี้ ชาวบ้านสานปลาใบลานขึ้นง่าย ๆ โดยทำเพียงตัวเดียวเท่านั้น เมื่อคิดจะตกแต่งให้ดูดีก็ทำเพียงทาสี “รงค์” ที่มีสีเหลืองซีด ๆ ได้จากธรรมชาติ ผสมน้ำมันวานิช แล้วก็ นำไม้มาเสียบตัวปลาแขวนไว้เหนือเปลให้เด็กน้อยได้มองเพลิน สีที่นำมาทาสีหลุดลอกง่าย ไม่ทนทานเหมือนสีที่นำมาทาในปัจจุบัน

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 มีข้าราชการบำนาญท่านหนึ่งได้คิดเขียนลายตกแต่งบนตัวปลาตะเพียนโบราณและเครื่องประกอบด้วยสีน้ำมันขึ้น แล้วนำออกจำหน่ายใน ย่านสะพานหัน ซึ่งต่อมาก็มียุคคนทำเลียนแบบ

ปลาตะเพียนสีแดง
ที่ได้รับความนิยม
มากที่สุด

ปัจจุบันความนิยมในการนำปลาตะเพียนโบลานมาเป็นเครื่องแขวนน้อยลงในกรุงเทพฯ เองก็ไม่มีคนทำแล้ว ถึงมีก็คงจะเป็นรายย่อย ๆ มีเพียงบ้านท่าวาสกรี อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แห่งเดียวเท่านั้นที่ทำเป็นสินค้าออกจำหน่ายเป็นแหล่งใหญ่ในภาคกลาง แม้จะไม่ใช่ผู้สืบเชื้อสายช่างสานปลาตะเพียนโบลานมาตั้งแต่สมัยอยุธยาก็ตาม แต่ก็มีอาชีพสานปลาตะเพียนโบลานขายมานานถึงสามชั่วคนแล้ว

ก่อนสานปลาตะเพียนโบลาน

ส่วนประกอบของเครื่องแขวนปลาตะเพียนโบลาน

เครื่องแขวนปลาตะเพียนโบลานนี้มีส่วนประกอบสำคัญอยู่ 6 ส่วนด้วยกัน คือ

1. แม่ปลา คือปลาตะเพียนตัวใหญ่ที่สุดในพวง มีอยู่ตัวเดียว
2. ลูกปลา คือปลาตะเพียนตัวเล็ก หลายตัว
3. กระจังปลาหรือกระจังบน คือส่วนที่มีลักษณะคล้ายดอก

ประจำจามแปดแฉก ใช้แขวนแม่ปลา

4. ปักเป้า หรือลูกคั่น หรือเม็ด มีลักษณะคล้ายขนมเปียกปูนใช้สำหรับคั่นหรือเป็นตัวเชื่อมระหว่างกระโจมปลา กับแม่ปลา ซึ่งเดิมนั้นไม่ใช้ปักเป้าอย่างในปัจจุบัน จะใช้เพียงด้ายเชื่อมพวงปลาไว้เท่านั้น
5. ไบโพอหรือลูกมั่งคุด มีลักษณะเป็นแผ่นแบนตัดเป็นรูปคล้ายผลมั่งคุดหรือไบโพอ สำหรับตกแต่งรอบกระโจมปลาและกระทงเกลือ
6. กระทงเกลือหรือดาว มีลักษณะเหมือนดาวห้าแฉกใช้ครอบส่วนบนของลูกปลา

ตัวปลาที่สาน
เรียบร้อยแล้ว
รอดตกแต่งในขั้นตอน
ต่อไป

วัสดุอุปกรณ์ ในการทำปลาตะเพียนใบลาน

1. ใบลานอ่อน ต้นลานเป็นพันธุ์ไม้ที่ขึ้นอยู่ทั่วไปในเมืองร้อนที่พบในประเทศไทยมี 3 ชนิด คือ ลานวัด นิยมปลุกตามวัด ลานพื้นเมือง พบอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศไทย และลานพรุ พบเฉพาะในเขตป่าพรุของภาคใต้

แต่เดิมชาวบ้านทำวาสุกรีใช้ใบลานพื้นเมืองที่มีอยู่ในท้องถิ่น สานปลาตะเพียนใบลาน แต่ปัจจุบันได้สูญหายไปจนเกือบหมด จึงต้องสั่งซื้อจากแหล่งอื่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นใบลานจากจังหวัดปราจีนบุรี

โบลาน
วัสดุสำคัญในการสาน
ปลาตะเพียน

โบลานเส้นหนึ่งยาวประมาณ 70 เซนติเมตร เป็นขนาดมาตรฐาน นำมาขายเป็นมัด หนึ่งมัดมีประมาณ 1,000 เส้น

2. เลียด เป็นอุปกรณ์เฉพาะที่ทำขึ้นเพื่อการสานโบลาน นับเป็นอุปกรณ์สำคัญที่จะขาดเสียมิได้ มีลักษณะเป็นแผ่นไม้สองแผ่น นำมาวางประกบเข้าด้วยกัน ไม้แผ่นล่างมีใบมีดติดอยู่ ส่วนบนของแผ่นไม้มีสกรูติดไว้ เพื่อสะดวกแก่การเลื่อนเข้า-ออกตามขนาดของโบลาน ช่างสานปลาตะเพียนใช้เลียดในการกรีดตัดหรือเจียนโบลาน ให้มีขนาดและรูปร่างตามต้องการ

3. สี ปัจจุบันนิยมใช้สีน้ำมัน เพราะมีสีสดใส คงทน หากซื้อได้ง่าย สีที่ใช้ทาปลาตะเพียนโบลาน ได้แก่ สีแดง สีดำ สีน้ำเงิน สีชมพู สีม่วง ตามเกล็ดและครีบน้ำเงิน สีทอง สีเงิน ตัดเส้น เพราะให้ความแวววาว ดูเหมือนเกล็ดปลาของจริง

4. พู่กัน ใช้สำหรับระบายสีและตกแต่งลวดลายตามส่วนต่าง ๆ ของตัวปลา โดยจะใช้พู่กันปากตัด ขนแบน กว้างประมาณ 2 เซนติเมตร สำหรับระบายสีพื้น ใช้พู่กันปลายมนเบอร์ 3 สำหรับเขียนลาย แต่ถ้าจะตกแต่งลวดลายที่เล็กมาก ๆ จะใช้พู่กันปลายแหลม

ขนาดเล็กแทนหรือใช้ไม้ปลายแหลมอย่างไม้จิ้มฟัน ไม่เสียบลูกชิ้น
จุ่มสีจุดบนตัวปลาก็สะดวกไปอีกแบบ

5. เข็มและด้าย ใช้สำหรับเย็บส่วนประกอบต่าง ๆ ให้รวมกัน
เป็นพวง ให้มีลักษณะเป็นเครื่องแขวนหรือโมบายการเย็บเชื่อมส่วน
ประกอบของเครื่องแขวนปลาตะเพียนใบลานนี้เรียกว่า “เพาะ”

6. กรรไกรหรือมีด ใช้สำหรับตัดแต่งส่วนต่าง ๆ ให้ได้ส่วนโค้ง
ส่วนเว้า หรือรูปที่สวยงาม

การสานแม่ปลาตะเพียน

แม่ปลาตะเพียนเป็นส่วนประกอบสำคัญที่สุด เหมือนเป็น
ประธาน เหมือนเป็นเจ้าฝูงใน หมู่ปลา ช่างสานจะใช้ใบลานสาน
โดยผ่านการชักเสียดให้ได้เส้นตรง
นำมาสานจนได้ตัวปลา ในการ
สานปลาตะเพียนตัวแม่นี้ใช้ใบลาน
2 เส้น โดยมีขั้นตอนการสาน
ดังนี้

ช่างสานขณะสานปลาตะเพียนใบลาน

1. นำใบลานเส้นหนึ่งมาขดเป็น 2 วง แล้งพับครึ่งใบลาน
อีกเส้นหนึ่งลอดวงแรกไปคล้องไว้ตรงวงที่สอง

2. นำเส้นที่อยู่ด้านหลังสอดผ่านด้านหน้า ใช้วิธีคร่อมวงแรก
มาสอดวงที่สอง

3. นำเส้นที่อยู่ด้านหน้าสอดกลับไปด้านหลัง โดยสอดใน
วงล่าง จากนั้นดึงให้ตึง

4. แบ่งเส้นใบลานทั้งสี่เส้นออกเป็นเส้น 1 ถึง 4 แล้วพับเส้น
1 ลงมา จากนั้นจึงพับเส้น 3 ลงมา ตามด้วยพับเส้น 4 ลง มาทับเส้น
1 และ 3 แล้วเอาเส้น 1 โคร่อมเส้น 4 แล้วสอดในเส้น 2

ก ข ค ง

ก ข ค ง

ก ข ค ง

ก ข ค ง

5. ดึงให้ตึง แล้วพลิกกลับอีกด้านหนึ่ง จากนั้นพับเส้น 3 ขึ้น
ไปด้านบน พับเส้น 2 ทับเส้น 3 แล้วสอด

6. ดึงให้ตึง จัดเส้นใบลานทุกเส้นให้เรียบร้อย จะได้ว่ารูปปลา
ตะเพียน ตัดครีบบนแล้วผ่าตรงกันไว้สำหรับต่อหาง

7. นำหางมาต่อตรงส่วนกันของปลา

การสานลูกปลานั้นมีวิธีทำเช่นเดียวกัน แต่ใช้ใบลานที่มีขนาดเล็กกว่า หางปลาตัวแม่และตัวลูกแตกต่างกัน ถ้าเป็นตัวลูกใช้ใบ กว้าง 1 นิ้ว ยาว 3 นิ้ว พับเฉียงแบ่งครึ่ง ตัดขอบให้เป็นรูปหยักแบบฟันปลา นำไปเสียบระหว่างรอยผ่าตรงกันปลา แล้วเย็บให้ติดกัน ถ้าเป็นหางแม่ปลา ให้ใช้ใบลาน กว้าง 1.5 นิ้ว ยาวประมาณ 4 นิ้ว 2 ใบ มาเย็บติดกัน แล้วพับเฉียง จากนั้นตัดปลายให้เป็นรอยหยักฟันปลา

ตัดใบลานกว้าง 1 นิ้ว ยาวประมาณ 5 นิ้ว แล้วพับครึ่งตามยาว นำหางที่พับไว้มาเย็บติดตรงกึ่งกลางของส่วนนี้แล้วเย็บติดกับส่วนกันปลาด้วยเชือก

ส่วนหางของแม่ปลาตะเพียน

การสานกระโจมปลา

ก่อนอื่นต้องเสียดไบลานให้ได้ขนาดกว้าง 1 นิ้ว หรือถ้าต้องการกระโจมปลาขนาดใหญ่ ก็เพิ่มขนาดความกว้างของไบลานขึ้น ในการสานกระโจมปลาต้องใช้ไบลาน 4 เส้น โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. นำไบลาน 4 เส้นมาพับครึ่ง แล้วสอดกัน ดึงให้ตึง แบ่งเป็น 1-4

2. พับเส้นที่ 1 ลงมา แล้วพับเส้นที่ 2 ทับเส้น 1

3. พับเส้น 3 ทับเส้น 2

4. พับเส้น 4 ทับเส้น 3 แล้วสอดใต้เส้น 1 ดึงให้ตึง

5. พับเส้นที่อยู่ด้านบนเป็นสามเหลี่ยม แล้วพับลงมา
สอดเข้าใต้เส้น 1 จะได้รูปสามเหลี่ยม

6. ทำตามข้อ 5 จนครบทั้ง 4 ด้าน

7. พลิกกลับอีกด้านหนึ่ง แล้วทำตามข้อ 5 จนครบ 4 ด้าน

8. จับเส้นม้วน แล้วสอดจนครบอีก 4 เส้น อีกด้านหนึ่งก็ทำเช่นเดียวกัน จากนั้นตัดส่วนเกินให้ได้รูปทรงสวยงาม ก็จะได้กระโจมปลา ประกอบเครื่องแขวนตามต้องการ

การสานปักเป้า

ปักเป้าเป็นตัวเชื่อมส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อกันไม่ให้เห็นเส้นด้ายและช่วยต่อให้เครื่องแขวนยาว สามารถแกว่งไกวได้ดีตามแรงลม ในการสานปักเป้าใช้ใบลานเพียง 1 เส้น โดยมีขั้นตอนการทำดังนี้

1. นำใบลานที่เตรียมไว้มาพับ งอให้ด้านขวาทับด้านซ้าย แล้วสอดเส้นซ้ายลงมา ปิดแล้วดึงจนตึง จัดให้ได้รูปสามเหลี่ยม

2. หงายขึ้น แล้วเอาเส้นซ้ายทับเส้นขวา ลอดลงมา

3. ปิดแล้วจัดให้ได้รูปสามเหลี่ยม ตัดใบลานส่วนที่เกินมา
ออก จะได้ปักเป้าตามต้องการ

การทำใบโพ

ใบโพทำจากเศษใบลานที่เหลือจากการสานส่วนประกอบต่างๆ โดยตัดแต่งให้เป็นรูปใบโพที่มีขนาดใหญ่บ้างเล็กบ้าง

การสานกระทงเกลือหรือดาว

กระทงเกลือใช้ใบลาน 2 เส้นในการสาน โดยมีขั้นตอนการสาน ดังนี้

1. วางใบลาน 2 ใบซ้อนกันทำมุม 45 องศา แบ่งเป็นเส้น 1-2

2. พับเส้น 1 ทับเส้น 2 แล้วพับเส้น 2 ทับเส้น 1

3. พับใบลาน 2 เส้นสลับกัน 6 ครั้ง จับเส้นแรกให้ซ้อนทับข้างบนแล้วกดไว้ โดยจับให้เป็นรูปห้าเหลี่ยม

4. ม้วนเส้นที่อยู่ด้านนอกเข้าหาตัว พับเป็นรูปสามเหลี่ยมจนครบ 5 มุม แล้วทำซ้ำอีกรอบ จะได้กระทงเกล็ดหรือดาวสำหรับครอบลูกปลา

การลงสีและเขียนลวดลาย

การลงสี

การลงสีบนตัวปลาและเครื่องประกอบเครื่องแขวนนี้ก็เพื่อช่วยให้มีความสวยงามยิ่งขึ้น และเพื่อเป็นการลบรอยตำหนิ

การลงพื้นสีมีทั้งแบบสีเดียวและหลาย ๆ สี แต่การลงสีเดียวเป็นที่นิยมมากกว่า สีที่เป็นที่นิยมในกลุ่มลูกค้าชาวไทยได้แก่สีแดง

เนื่องจากมีสีสันสะดุดตา ส่วนสีที่เป็นที่นิยมในหมู่นักท่องเที่ยวต่างประเทศได้แก่สีดำ สีขาว สีม่วง สีเหลือง

ช่างसानขณะแต่งแต้มสีสีน

บนตัวปลา

ขั้นตอนการลงสีเริ่มจากใช้พู่กันปากแบบจุ่มสีน้ำมันทาบนตัวปลาและชิ้นส่วนอื่นๆ แล้วปล่อยให้แห้งสนิท เตรียมไว้สำหรับเขียนลวดลายต่อไป

ปลาตะเพียนใบลาน
และส่วนประกอบที่ทาสี
เสร็จแล้ว ฝั่งให้แห้ง
เตรียมเขียนลวดลาย

การเขียนลวดลาย

ลวดลายที่ช่างเขียนบนตัวปลาไม่มีรูปแบบแน่นอนตายตัว ไม่มีแบบอย่างยึดถือสืบต่อกันมาแต่โบราณ แต่ช่างจะยึดความเหมือน ธรรมชาติเป็นหลักโดย คิดประดิษฐ์ลวดลาย ใ้ลงไป

ในการเขียนลวดลายใช้พู่กันกลมขนาดเล็ก ช่างสานทุกคน ล้วนแต่งแต้มลวดลายกันได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจินตนาการของตน เป็นสำคัญ ในส่วนของเกล็ดปลานิยมเขียนด้วยสีเงินหรือสีทอง เพราะ ให้ความแวววาวคล้ายเกล็ดปลาของจริง

การประกอบเป็นเครื่องแขวน

เมื่อทำส่วนประกอบจนครบทุกส่วนแล้วจึงนำมาเย็บร้อยเข้า เป็นพวง เริ่มตั้งแต่กระโจมปลา แล้วร้อยปักเป้าตัวเชื่อมระหว่าง แม่ปลากับลูกปลา ตกแต่งด้วยใบโพเพื่อเติมแต่งความสวยงามเสร็จ แล้วลองแขวนดู จะเห็นความสวยงามของงานช่างได้อย่างถนัดตา และ แม้จะเป็นงานช่างพื้นบ้านที่ดูธรรมดา แต่ไปโด่งดังเป็นที่ติดอกติดใจ ของชาวต่างประเทศมานักต่อนักแล้ว นี่แหละภูมิปัญญาเชิงช่างของ ช่างพื้นบ้านชาวบ้านท่าवासูกกรี

รายได้ของช่างสานปลาตะเพียนโบราณ

ช่างสานปลาตะเพียนโบราณที่บ้านท่าวาสุกรีดำรงชีพอยู่ได้ด้วยงานหัตถกรรมที่พวกเขาทำเป็นอาชีพ แม้จะไม่มีรายได้เป็นกอบเป็นกำอย่างเมื่อหลายปีก่อน แต่ก็พอที่จะประดับประดาไปได้ ส่วนราคาต่อชุดของเครื่องแขวนปลาตะเพียนโบราณนี้อยู่ที่ประมาณ 50-200 บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาด รายละเอียด และความสวยงาม

ช่างสานปลาตะเพียนโบราณเล่าว่า ปัจจุบันราคาของวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ สูงขึ้น โดยเฉพาะโบราณและสี ช่างที่รับจ้างสานอย่างเดียว ไม่ได้มีร้านจำหน่ายเอง มีรายได้ไม่คุ้มกับการลงทุน เพราะพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อนั้นกดราคา เมื่อขอขึ้นราคาพ่อค้าคนกลางก็จะใช้วิธีไม่สั่งของ ช่างสานไม่มีทางเลือก จึงต้องทนทำต่อไป เว้นเสียแต่ช่างสานเหล่านี้จะมีร้านเป็นของตนเองหรือไปออกร้านขายของตามงานต่าง ๆ จึงมีรายได้เพิ่มขึ้น เป็นกำลังใจให้สามารถทำงานต่อไป

การตลาดของงานช่างสานปลาตะเพียนโบราณ

การจัดจำหน่ายปลาตะเพียนโบราณนี้มีอยู่หลายรูปแบบด้วยกัน อาทิ

1. จำหน่ายปลีกและส่งที่หน้าร้านของตนเอง
2. จำหน่ายส่งผ่านพ่อค้าคนกลางภายในประเทศ เพื่อนำไปส่งตามแหล่งท่องเที่ยวภายในประเทศอีกต่อหนึ่ง
3. จำหน่ายส่งผ่านพ่อค้าคนกลางตลาดต่างประเทศ
4. จำหน่ายในงานออกร้านผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้านที่มีส่วนราชการและเอกชนจัดขึ้น

ทิศทางหัตถกรรมปลาตะเพียนใบลานในอนาคต

งานหัตถกรรมประเภทนี้ยังคงได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเสมอมา เพราะปลาตะเพียนใบลาน สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตชาวบ้าน ตลอดจนมีความงดงาม โดดเด่น เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ชาวต่างชาติส่วนใหญ่ที่มาเยี่ยมชมนคร แห่งประวัติศาสตร์แห่งนี้จะนำปลาตะเพียนของฝากกลับประเทศ ตนด้วย โดยเฉพาะฝรั่งที่ได้เข้าไปสัมผัสวิถีชีวิตชาวบ้าน แล้วได้เห็น การสานปลาตะเพียนใบลานอย่างชำนาญของเหล่าช่างฝีมือดี ต่างรู้สึกทึ่งและติดใจในการสร้างสรรค์ผลงานชิ้นนี้ ดังนั้น จึงควรที่ คนไทยทั้งหลายจะช่วยกันอนุรักษ์และพัฒนาไว้

ประโยชน์ที่โดดเด่นของงานหัตถกรรมใบลานชิ้นนี้ก็คือ การ สร้างงานสร้างรายได้ให้แก่ชาวชนบทไทย ปัจจุบันแม้จะมีผู้สืบสานงาน ช่างชิ้นนี้เพียง 4-5 ราย แต่ก็เป็นรายใหญ่ ๆ ที่กระจายแรงงาน ไปยังช่างพื้นบ้านอีกหลายชีวิต โดยแต่ละรายมีรายได้อยู่ที่ประมาณ 4,000-6,000 บาท ต่อเดือน

แนวโน้มความเป็นไปได้ของปลาตะเพียนใบลาน

1. การทำปลาตะเพียนใบลานใช้วัสดุธรรมชาติคือใบลาน เป็นที่ชื่นชอบของกลุ่มสะสมงานศิลปหัตถกรรมที่ประดิษฐ์จากวัสดุ ธรรมชาติ โดยเฉพาะในหมู่ชาวต่างประเทศ ดังนั้น งานจึงยังคง จำหน่ายได้ดี

2. งานสานปลาตะเพียนใบลานแสดงออกถึงเอกลักษณ์ของ ท้องถิ่นสะท้อนให้เห็นถึงประวัติความเป็นมาและวิถีชีวิตชาวชนบทที่

อยู่ใกล้แม่น้ำลำคลอง ต้องพึ่งพิงธรรมชาติ เป็นแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวสนใจซื้อหามากยิ่งขึ้น

3. งานช่างสาน เป็นงานหัตถกรรมอย่างแท้จริง จัดเป็นของแปลกและหาชมได้ยากของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ราคาไม่แพง จึงไม่ยากที่จะขาย

4. งานช่างสานปลาตะเพียนโบราณได้รับการพัฒนามาโดยตลอด สินค้ามีคุณภาพดีขึ้น กล่าวคือสวยงามและทนทานยิ่งขึ้น จึงยังครองความนิยมอยู่ได้ และถ้ามีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง งานศิลปหัตถกรรมชิ้นนี้จะไม่มัววันสูญหาย

3

ช่างทำบ้านทรงไทย
ที่บางปะหัน

บางปะหันแหล่งสืบสานการทำบ้านทรงไทย

ริมถนนสายเอเชีย ชวงบ้านหัวหาด ตำบลโพธิ์สามต้น อำเภอ
บางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นที่ตั้งของแหล่งงานหัตถศิลป์
เรือนไทย โดยปัจจุบันคนในท้องถิ่นได้อุทิศทรัพย์มรดกช่างของบรรพชน
ไว้ เพื่อการหาเลี้ยงชีพและสร้างความมั่นคงให้แก่ครอบครัว

ตลอดสองฟากถนนสายเอเชีย ย่านบางปะหันเป็นแหล่ง
ทำบ้านทรงไทย สิ่งที่ตั้งดูความสนใจมากที่สุดได้แก่โครงหลังคาจั่ว
ทรงสูงที่ตั้งเรียงรายอยู่ริมทางเป็นระยะ ๆ

แต่เดิมพื้นที่บริเวณดังกล่าวของอำเภอบางปะหันติดต่อ
สัญจรทางน้ำเป็นหลัก และเนื่องจากเป็นเขตติดต่อระหว่างจังหวัดสระบุรี
ลพบุรี อ่างทอง สิงห์บุรี สุพรรณบุรี ชาวบ้านในจังหวัดเหล่านี้จึงบรรทุก
สินค้ามาขาย ลงเรือล่องมาตามสายน้ำและมาจอดซื้อขายกัน

การซื้อขายบ้านเรือนไทยสมัยก่อนนิยมซื้อขายเฉพาะส่วน
ภายหลังมีการค้าขายกันทั้งหลัง ซึ่งเฟื่องฟูมากในปี พ.ศ. 2520-
2525 บ้านเรือนไทยที่มีการซื้อขายกันนี้เป็นบ้านเก่า แต่ยังคงอยู่ใน
สภาพดี ราคาซื้อขายกำหนดตามขนาดเรือนเป็นหลัก หลังจากช่วง

เวลาดังกล่าวไม่ถึง 10 ปี บ้านเรือนไทยภาคกลางแบบดั้งเดิมก็ไม่เหลือให้ซื้อขายอีกต่อไป

ราวปี พ.ศ. 2526 ชาวท้องถิ่นอำเภอบางปะหันส่วนหนึ่งก็เปลี่ยนจากผู้รับซื้อเรือนไทยมาขายต่อ มาเป็นแหล่งผลิตบ้านทรงไทย ชาวอำเภอบางปะหันจำนวนไม่น้อยได้กลายมาเป็นช่างผู้ชำนาญการในการทำบ้านทรงไทย และยังคงยึดเป็นอาชีพมาจนทุกวันนี้

บ้านทรงไทย งานฝีมือช่างชั้นครู

เรือนไทยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. เรือนเครื่องผูก เป็นเรือนที่ปลูกด้วยวัสดุที่ไม่คงทนถาวรมากนัก ล้วนเป็นวัสดุธรรมชาติที่มีเนื้ออ่อน อาทิ ไม้ไผ่ ไม้รวก ต้นหมาก ใบจาก หญ้าคา แฝก หวาย ทางมะพร้าว เป็นต้น มักปลูกเป็นขนาดย่อม ๆ เหมาะสำหรับครอบครัวเล็กอยู่อาศัย โครงสร้างและส่วนประกอบเรือนแต่ละส่วนทรงตัวอยู่ได้ด้วยเสันทอกและเส้นหวายผูกรั้งเอาไว้ จึงเรียกว่า เรือนเครื่องผูก

2. เรือเครื่องสับ เป็นเรือที่ปลูกด้วยวัสดุธรรมชาติที่คงทน แข็งแรง ซึ่งได้แก่ ไม้แก่นและแผ่นกระดาน สามารถปลูกขึ้นเป็น รูปทรงเรือด้วยวิธีเข้าปากไม้ โดยการบากไม้เป็นร่องแล้วนำมา ติดตรึงกันตลอดทั้งตัวเรือ ซึ่งวิธีการนี้เรียกกันว่า "วิธีการสับปากไม้" อันเป็นที่มาของชื่อเรือว่า "เรือเครื่องสับ" ส่วนอีกชื่อหนึ่งที่นิยม เรียกไม่แพ้กันว่า "เรือฝากระดาน" นั้นก็มีที่มาจากฝาบ้านที่ทำ ด้วยแผ่นกระดานนั่นเอง

กล่าวกันว่า
เรือเครื่องสับอาศัย
ความรู้กลวิธีและฝีมือ
ในการปลูกสร้างสูงกว่า
การปลูกเรือนชนิด
เครื่องผูกมากและก็มี
ระดับสูงต่ำแตกต่างกัน
ออกไปในด้านรูปแบบ
ความงามและคติ

เรือนไทยภาคกลางขนาดปกติ
(ภาพจากหนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ
อาจารย์อ้น นิมมานเหมินทร์)

ความเชื่อของบุคคลซึ่งมีฐานะต่างกันในสังคม

เรือเครื่องสับนี้สามารถปลูกสร้างให้แล้วเสร็จได้ภายใน วันเดียว อย่างที่ศัพท์ช่างปลูกเรือนไทยเรียกว่า "ปรุง" นั่นคือการ นำส่วนประกอบต่าง ๆ ที่ทำสำเร็จรูปไว้เป็นส่วน ๆ แล้วมาสอดสับ ปรุงเข้าเป็นหลัง อย่างที่บางปะหันปัจจุบันมีทำสำเร็จแยกส่วนไว้ จำหน่ายเป็นส่วน ๆ เช่นกัน

เกี่ยวกับการทำส่วนประกอบของเรือนไทยขายเป็นส่วน ๆ นั้น มีมาแต่อดีต ดังจะได้เห็นได้จากส่วนหนึ่งของจดหมายเหตุคำให้การ ขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ที่กล่าวถึงอาชีพช่างไม้ในการปรุงเครื่อง เรือว่า

“ บ้านคลองธนูเอก เพี้ยด ชาวบ้านนั้น ตั้งโรงงาน เรือนแพ ขาย ไม้ไผ่ป่า ไม้ไผ่สีสุก ไม้รวก ขายเสาใหญ่่น้อย เป็นไม้แก่น แลไม้พริ้ง.....

บ้านนางเอียน ฝั่งกำแพงกรุง เลื่อยไม้สักทำฝาเรือน ปรุงเรือน ฝากระดานและเครื่องลับฝาสำรวดขาย...”.

เรือนไทยโบราณภาคกลาง

(ภาพจากหนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพอาจารย์อ้น นิมมานเหมินทร์)

เรือนไทยภาคกลางขนาดใหญ่
(ภาพจากหนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพอาจารย์อ้น นิมมานเหมินทร์)

เรือนไทยภาคกลางขนาดใหญ่
(ภาพจากหนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพอาจารย์อ้น นิมมานเหมินทร์)

คติในการสร้างบ้านทรงไทย

ในการสร้างบ้านทรงไทยนับแต่โบราณ ช่างไม้ผู้สร้างสรรค์ผลงาน รวมไปถึงเจ้าของบ้าน จะต้องคำนึงถึง “เสาเรือน” เป็นหลัก เพราะเสาเปรียบดังเครื่องค้ำจุนบ้าน บ้านจะสามารถทรงรูปตั้งอยู่อย่างมั่นคงได้ก็ด้วยการอาศัยเสาที่แข็งแกร่งทนทาน

เสา รากฐานสำคัญ
ของบ้าน

เสائب้านทรงไทยนิยมใช้เสาทรงกลมยาวตลอดทั้งต้น ไม่มีรอยต่อ การคัดเลือกเสาที่ดีมีวิธีพิจารณาลักษณะดังปรากฏในตำราทำขวัญเสาว่า

“ยอมไปตัดไม้ ป่าไต้ฝ้ายเหนือ นางไม้หลายเหลือ เลือกตรงตัดเอา กลิ้งกลากถากเกลา ปุ่มเป่าหูดตา สรรจัดวัดวา เลือกมาล้นดีปราศจาก**หมูสี เบ็ดไซ้ไก่อตอด** เยื้องยักสลักรอด กิ่งคอดไม้เอาแกล้งสรกรล้นเกลา ล้วนเสาสถาพร **แบกรอด**เรียงหมอน **นางนอนเหนือเตียง** ชวนชูคู่เคียง **นางเรียง**เข้าห้อง เศษหนึ่งเศษสอง เงินทองมากมี เศษสามเศษสี่ เป็นเศรษฐีชวานา เศษหกเศษห้า โรคาสุญหาย ท่านผู้รู้ดูหมาย จำเพาะเหมาะตา คารเรื่องโปรงฟ้า ต้องตำราเอกโท คู่ใดใหญ่โต เอาเป็นเสาแรกเสาชขวัญ วางเคียงเรียงกัน ชวนกันปกกบัต

ลงเส้นบรรทัด จัดเหมาะเจาะเสร็จ ปรุงทำสำเร็จ ตามระบอบชอบควร”

จะเห็นได้ว่า ตามตำราทำขวัญเสานี้ให้ดู “ตา” ไม้ที่ปรากฏบนเสาว่าอยู่ในตำแหน่งที่เป็นคุณหรือเป็นโทษ ตาในตำแหน่งไม่ดี ได้แก่ “เปิดไซ้ไก่ตอด สลักกรอด แบกกรอด และหมูลี” กล่าวคือ

1. ตาเปิดไซ้ไก่ตอด ตาชนิดนี้จะอยู่เหนือระดับพื้นดินระดับเดียวกับที่เปิดและไก่ชอบจิก ตอด ทำให้ตาได้รับความชื้นนานไป จะผุ ตีนเสอาจคอดได้

2. ตาสลักกรอด ได้แก่ ตาที่อยู่ในตำแหน่งที่ต้องเจาะรูสอดใส่ไม้รอด ถ้ามีตาตรงตำแหน่งนี้จะทำให้เจาะรูลำบาก อาจทำให้รูรอดตะแคงเบี้ยว

3. ตาแบกรอด คือ ตาที่อยู่ในตำแหน่งใต้รูที่สอดไม้รอดตานานวันไปถ้าเกิดผุจะทำให้รูรอดคราก ส่งผลให้พื้นเรือนตกระดับ

4. ตาหมูลี คือ ตาในตำแหน่งที่อยู่สูงจากระดับพื้นดินประมาณศอกเศษ เป็นจุดที่หมูนกชอบเอาสีข้างมาสีแก้อากาศคั้น ถ้าหมูลีมาก ๆ ก็สามารถทำให้โคนเสาครากได้

ส่วนตาในตำแหน่งที่ดีหรือเป็นคุณ ได้แก่

1. ตานางเรียง คือ ตาที่อยู่กึ่งกลางเสา

2. ตานางนอนเหนือเตียงหรือตาเทียนไชย คือ ตาที่อยู่บริเวณปลายเสาริมหัวเทียน ตาที่อยู่ในตำแหน่งทั้งสองของเสาเรือนถือว่าเป็นตาที่ดี เป็นตำแหน่งที่ไม่มีสิ่งใดทำลายได้

ก่อนสร้างบ้านปรุงเรือน

ส่วนประกอบของเรือนเครื่องสับ

1. เสา ได้แก่ เสาเรือนประธาน เสาตั้ง เสาสำหรับระเบียง เสาหมอนหรือเสาดอหม้อสำหรับชาน
2. เตา์รุมและเตา์ราย เป็นไม้ที่ใช้สำหรับยึดเชิงชาย โดยเตา์รุมจะยึดอยู่ตรงมุมเสาทั้งสี่ของตัวเรือน ส่วนเตา์รายจะอยู่ที่เสาทุกต้น
3. เชิงชาย เป็นไม้รับปลายกลอน ยาวรอบตัวเรือนทั้งสี่ด้าน
4. รอด เป็นไม้สำหรับวางขวางพื้นบ้านก่อนปูพื้น ทำหน้าที่รับน้ำหนักพื้นเรือน
5. พริง เป็นไม้กระดานยาว 4 แผ่น ประกอบกันเป็นกรอบรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดเท่ากับความกว้างและความยาวของตัวเรือนที่จะปลูก
6. จัว เป็นไม้ท่อนสี่เหลี่ยม 2 ท่อน ที่ทอดคู่ขนานกัน ทำหน้าที่เป็นฐานรับดินเสาบบริเวณกันหลุม
7. ตะพานหนู คือ ไม้ทับหลังเชิงกลอน
8. แปลาน เป็นไม้แผ่นสี่เหลี่ยม พาดอยู่ระหว่างจันทันกับแผงหน้าจั่ว ยาวเท่ากับอกไก่ เป็นตัวรับน้ำหนักจากกลอนถ่ายสู่จันทัน
9. จันทัน คือ ไม้ที่อยู่ตรงกับช่อ ไม้สำหรับรับแปลานหรือรับระแนง
10. ช่อ มีลักษณะเป็นไม้แผ่นหนา ทำหน้าที่ยึดหัวเสา บริเวณปลายช่อทั้งสองด้านมีรูเจาะไว้เพื่อสวมเข้ากับหัวเทียนบนปลายเสา
11. อกไก่ เป็นไม้ที่มีความยาวตลอดตัวเรือนยื่นออกไปรับ

ปัมลม หัวท้าย และเป็นตัวรับน้ำหนักของไม้กลอนทั้งหมด แล้วถ่ายไปที่ใบตั้งและจันทัน

12. ใบตั้ง มีลักษณะเป็นตัวไม้ที่บากเข้ากับข้อ ตั้งสูงขึ้นเพื่อรับอกไก่

13. ตะพานหมู คือ ไม้กระดานขนาดเล็กสำหรับตรึงทับบนไม้เชิงกลอน

14. ไม้กลอน คือ ไม้แผ่นสำหรับพาดบนแปสำหรับวางเครื่องมุงหลังคา หัวติดต่อกับด้านข้างไม้ออกไก่

15. ปีกนก คือ หลังคาชั้นฝืนที่ยื่นออกมาเสมอแนวชายพาดจากหน้าจั่วไปจนเชิงชาย ทำหน้าที่กันแดด ลม และฝน

16. ไม้รา คือ ไม้ที่กระหนาบอยู่ใต้ท้องพริ้ง เพื่อคอยรับพื้นเรือนไม้ให้อ่อนยวบลง ตำแหน่งอยู่ระหว่างรอด

17. ฝักมะขาม คือ แป้นไม้รูปโค้งตามรูปกลมของเสาเพื่อรองรับหัวแผ่นกระดานไม้พื้น หรือไม้กระดานปูห้องเพื่อไม่ให้หัวกระดานเยื้องลง

18. ฝาเรือน เป็นไม้ที่ประกอบขึ้นเป็นแผงมีหน้าตาและประตูอยู่พร้อมในแต่ละแผง มีอยู่หลายแบบ อาทิ ฝาปะกน ฝาลูกปัก ฝาสายบัว ฝาสำหรับวัด ฝาเพ็ยม ฝาลำแพน เป็นต้น ที่ยังนิยมอยู่ในปัจจุบันคือ ฝาสายบัว และฝาปะกน

19. ออกเสา คือ ไม้ที่มีลักษณะเป็นสันทาบอยู่ที่บานประตูหรือหน้าต่าง เพื่อบังช่องที่บานประตูหรือหน้าต่างทั้ง 2 บานประกบกัน

20. บันได สมัยก่อนบ้านทรงไทยมีบันไดขึ้นลง 2 ทาง คือ หน้าบ้านกับหลังบ้าน แต่ปัจจุบันนิยมทำทางหน้าบ้านอย่างเดียว

21. ชานเรือนหรือเรือนชาน เป็นส่วนหนึ่งของพื้นเรือน ไม่มีหลังคาคลุม ใช้ประโยชน์สำหรับกิจกรรมในครัวเรือน

22. บันลม คือ ไม้แผ่นที่พาดบนหัวแป ใช้ปิดริมหลังคาด้านหัวและท้ายเรือนเพื่อกันลมตีบริเวณโครงสร้างหลังคา

หน้าต่างและประตูบ้านทรงไทยแบบดั้งเดิม

บันไดติดไว้ตรงส่วนหัว
ของบ้าน

เครื่องมือและวัสดุอุปกรณ์สำคัญในการปลูกเรือน

การปลูกสร้างเรือนไทยนั้น นอกจากต้องอาศัยฝีมือช่างผู้ชำนาญการแล้ว เครื่องมือและวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ก็นับว่าสำคัญ เครื่องมือและวัสดุอุปกรณ์ดังกล่าวได้แก่

1. ไม้ เป็นวัสดุหลักมีความสำคัญมากที่สุด ไม้ที่เป็นที่นิยมเพราะมีคุณสมบัติแข็งแรงทนทานกว่าไม้ชนิดอื่นคือไม้สัก แต่เป็นไม้ที่มีราคาแพงมาก

ไม้ วัสดุสำคัญในการสร้างบ้านทรงไทย

2. กระเบื้องมุงหลังคา กระเบื้องมีแปรรหลายมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว ดังปรากฏในจดหมายเหตุแสดงแหล่งผลิตกระเบื้องเพื่อนำไปใช้มุงเรือนว่า

"...บ้านกระเบื้อง ทำกระเบื้องผิวเม็ย แลกระเบื้องเกล็ดเต่า กระเบื้องขอ กระเบื้องลูกฟูก บ้านห้าตำบลนี้อยู่ในแขวงเกาะทุ่งขวัญ"

ในสมัยก่อนไม่นิยมมุงเรือนไทยด้วยกระเบื้องเคลือบ เพราะไปเหมือนกับวัดหรือวังเจ้านาย คงนิยมเฉพาะกระเบื้องดินเผาธรรมดา ซึ่งตรงสันหลังคาต้องทำกระเบื้องแบบพิเศษ เรียกว่า "ครอบอกไก่" รูปร่างคล้ายจากหลบ หรือเครื่องมุงที่เรียกว่า "หลบหลังคา" ครอบปิดช่องว่างระหว่างหลังคาตรงสันไม้อกไก่ เพื่อป้องกันการผุของไม้และการรั่วซึมจากน้ำฝน

3. เลื่อย ทั้งเลื่อยไฟฟ้าและเลื่อยใช้แรงมือสำหรับงานตัดทั่วไป
4. ค้อน สำหรับงานตอก
5. แม่แรง สำหรับบีบไม้ในขั้นตอนการประกอบส่วนต่าง ๆ ให้แน่นสนิท
6. ไม้ฉาก สำหรับวัดเหลี่ยมมุมให้ได้ฉากตั้งตรง ไม้เอียง
7. ลีว สำหรับเจาะและสกัดเนื้อไม้
8. ตะไบและกระดาษทราย สำหรับขัดแต่งเนื้อไม้ให้เรียบเสมอกัน

เครื่องมือของช่างทำบ้าน
ทรงไทยเหมือนกับของ
ช่างสร้างบ้านทั่วไป

ช่างไม้กับเครื่องทุ่นแรง
ที่ช่วยให้ได้งานรวดเร็วขึ้น

การปลูกบ้านทรงไทย

การเตรียมเสา

เริ่มต้นด้วยเสาเรือนประธาน โดยต้องเกลาให้กลมเกลี้ยงและเรียงขึ้นไปทางปลายเสา บริเวณปลายเสาต้องขยันเนื้อให้เข้าไปจนเหลือเป็นแกนกลมๆ ยาวประมาณ 1 คืบ เรียกว่า "หัวเทียน"

บริเวณแกนรับรูไม้ซื่อและแป้ใต้หัวเทียนลงมาประมาณ 1 ศอก เจาะรูรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าทะลุเสา ให้เป็นตำแหน่งสอดไม้เต้าสำหรับรับเชิงกลอน ตอนกลางลำเสาเจาะรูไว้อีกตำแหน่งหนึ่ง สำหรับสอดไม้รอดรับพื้นเรือน

ส่วนเสาดังนั้นไม่ต้องฝังโคนลงในดิน เอานั่งหรือตั้งไว้บนรอด โดยบากตีนเสาเป็นร่องลึกเสมอนานหน้ากว้างและความหนาของไม้รอด ปลายเสาดังจะต้องสูงพ้นท้องซื่อขึ้นไป จึงต้องบากให้แบนเพื่อสอดทะลุรูใต้ท้องซื่อ บริเวณปลายเสาบากเป็นเตี้ยหางเหยี่ยวรับกับไม้อกไก่

การหาฤกษ์ยาม

การปลูกเรือนไทย ถือเป็นคตินิยมที่ต้องตระเตรียมหาฤกษ์ยาม เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้อยู่อาศัย เมื่อหาฤกษ์ยามได้แล้วเจ้าของเรือนและช่างจะช่วยกันขนวัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนส่วนประกอบของเรือน มายังบริเวณที่ปลูกสร้างเพื่อเตรียมการปลูกเรือนต่อไป

การวางรากฐานและวางโครงสร้าง

รากฐานสำคัญของบ้านคือ เสา ก่อนลงเสาต้องเตรียมส่วนพื้นฐานอื่น ๆ ให้พร้อม จากนั้นจึงลงเสาและวางโครงสร้างเรือน

ตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. นำไม้พริ้งมาวางลงบนพื้นดิน จับระดับความกว้างและความยาวให้ได้ฉากและขนาดที่แน่นอน จากนั้นนำซีกไม้ไผ่มาปักลงเป็นที่หมายเพื่อขุดหลุมฝังเสาเรือน ตรงมุมพริ้งทั้ง 4 มุม เรียกว่า “ปักฉมบ”

2. เมื่อปักฉมบเรียบร้อยแล้ว ถอดไม้พริ้งออก แล้วขุดหลุมเสาให้มีขนาดกว้างพอ ๆ กับ โคนเสา โดยให้ตรงกันหลุมผายออก จากนั้นจึงวางจั่ว

3. นำเสาเรือนเสาแรกลงในหลุมที่ขุดเตรียมไว้ในการนี้จะมี พิธียกเสาเอกหรือเสาแรกประกอบ การยกเสาเอกลงหลุมนิยมยกทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือก่อน แล้วจึงยกเสาต้นต่อ ๆ ไป โดยเวียนไปทางขวามือ

4. เมื่อยกเสาดั้งขึ้นเป็นคู่ ๆ แล้ว นำไม้รอดมาสอดรูเสาแต่ละคู่จนครบ

5. นำไม้ซื่อขึ้นไปสับเข้ากับหัวเทียน บังคับปลายเสาเป็นคู่ ๆ ขนานกันรอดที่สอดอยู่

6. ยกเสาดั้งสอดปลายทะลุรูใต้ท้องซื่อขึ้นไปจนสุดปลายใบดั่ง แล้วขยับซื่อให้เผยออกเล็กน้อย คนที่อยู่ข้างล่างผลักตีเสาให้เลื่อนเข้าไปสับบนหลังไม้รอด

7. นำไม้พริ้งมาประกอบเป็นกรอบกำกับตัวเรือนให้ได้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและได้ฉากเที่ยง โดยวางไม้พริ้งให้ตั้งอยู่บนหัวซื่อทั้ง 2 ด้านบนหัวเสาเป็นคู่ ๆ

การวางโครงสร้างหลังคา

เมื่อเสร็จจากการปักเสาและวางโครงเรือนแล้ว ก็ถึงการทำโครงสร้างหลังคา ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

1. นำไม้เอกโก้วางพาดและสับลงบนปลายใบตั้ง แล้วนำไม้จันทันมาตั้งอิงเข้ากับข้างใบตั้งทั้ง 2 ข้าง ทอดปลายจันทันลงมาเหยียบบนหัวซื่อ

2. นำไม้เต้าสอดเข้ากับรูที่เจาะเตรียมไว้ แล้วติดไม้เชิงกลอนและไม้ตะพานหนูประกอบเข้ากับปลายเต้า ทำหน้าที่เป็นชายคาเรือน

3. นำไม้แปลนพาดไปตามยาวและสับลงในร่องบากหลังจันทันแต่ละตัว เพื่อรองรับไม้กลอนที่รองรับไม้ระแนงอีกต่อหนึ่ง สำหรับใช้เป็นที่เกาะเกี่ยวแผ่นกระเบื้อง หลังไม้กลอนก็ต้องบากส่วนหลังเป็นร่องคล้ายฟันเลื่อย โดยเว้นระยะห่างเท่ากัน เพื่อรับสับไม้ระแนง

4. เมื่อติดกลอนและนำไม้ระแนงมาพาดขวางกลอนลดหลั่นกันลงมาจนถึงเชิงกลอนแล้ว นำกระเบื้องมามุงเป็นหลังคา

5. นำจั่วที่ทำเป็นแผงประกอบด้วยกรอบไม้กำกับ 3 ด้าน และกรุแผ่นไม้เป็นแผงผูกฟัก หน้าพรหม ยกขึ้นตั้งบนริมด้านหน้าซื่อ โดยให้ด้านหลังอิงกับใบตั้ง และให้ไม้เอกโก้วัดที่ปลายตอนบนของจั่ว ดังนั้นจึงสามารถบังคับให้จั่วติดอยู่และปิดช่องว่างให้หลังคาตรงส่วนหัวและท้ายเรือน ได้ช่วยกันฝนสาดและแดดส่องเข้าไปภายในเรือน ตรงเชิงจั่วต้องต่อปีกนกไว้ด้วย

6. สร้างบ้านทรงไทยที่มีระเบียงก็จะสร้างระเบียงบ้านในขั้นตอนนี้

7. เมื่อมุงหลังคาและทำระเบียงเรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ ตัดบันลมห้เป็นกรอบต้นหัวและท้ายหลังคาเรือน เพื่อกันลมดี

“เครื่องบน” ของบ้าน
ทรงไทยมีลักษณะเป็น
ทรงจั่ว ทำสำเร็จรูปไว้
นำไปประกอบได้เลย

บ้านไต่บ้านทรงไทยหลังนี้
มีซุ้มประตูทางเข้าสู่ตัว
บ้าน ตรงฝากระเบียงฉลุ
ลวดลายงดงาม

การปูพื้นเรือน

ก่อนเข้าฝาเรือนต้องปูพื้นเรือน โดยนำไม้กระดานวางพาดบนหลังรอดไปตามแนวยาวของเรือนกระดานแต่ละแผ่น ไม่มีการตอก

ตะปู ใช้วิธีเรียงกระดาซเป็นลำดับชิด ๆ กันไป แล้วใช้ไม้ราสอดรับไว้ตรงข้างใต้ (ไม้รานี้ทำหน้าที่คล้ายรอด แต่เป็นตัวไม้แขวนอยู่กับห่วงซึ่งติดตรึงอยู่ใต้ท้องพริ้ง) จากนั้นจึงใช้ฝักมะขามตรึงติดกับเสา

การเข้าฝาเรือน

การเข้าฝาเรือนเป็นกระบวนการสร้างบ้านทรงไทยชั้นสุดท้าย โดยฝาเรือนนี้มักทำสำเร็จรูปไว้เรียบร้อยแล้ว ยกตีฝาให้ตั้งอยู่บนหลังไม้พริ้ง การเข้าฝาเรือนทำให้โดยฝาเรือนจะตรึงแน่นอยู่กับตัวเรือน โดยไม่ต้องตอกตะปูลงไป เนื่องจากหลังไม้พริ้งมีลักษณะเป็นกรอบกำกับตัวเรือนอยู่บนหัวไม้รอดด้านริมสองข้างฝาดึงกับเสาประจำห้อง และปลายเสาก็ถูกไม้เต้ากดทับอยู่

การต่อชานเรือน

ชานเรือนเป็นพื้นที่ขยายออกมาทางด้านหน้าระเบียงสำหรับเรือนบางหลังที่ต้องการพื้นที่เพิ่มมากขึ้น พื้นที่ชานนี้ไม่มีหลังคลุม มีเสาหม้อหรือเสาทอหม้อเป็นเครื่องค้ำจุน เมื่อทำพื้นชานเรียบร้อยแล้วจึงนำบันไดมาพาดสำหรับเป็นทางขึ้น-ลงเรือน

หมายเหตุ ในการวางฐานรากของบ้านทรงไทยนี้แต่เดิมใช้จั่วและระช่วย แต่ปัจจุบันไม่เป็นที่นิยม เนื่องจากทำให้บ้านทรุดเอียงได้ง่าย จึงหันมาใช้ในการเทพูนเพื่อทำเสาเข็มแทน

ลายฉลุไม้อ่อนช้อย
งดงามแบบนี้ทำให้บ้าน
ทรงไทยดูภูมิฐานชน

รายได้ของช่างทำบ้านทรงไทย

รายได้ของช่างทำบ้านทรงไทยนั้นอยู่ที่วันละ 200-500 บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความชำนาญ และมีฝีมือส่วนบุคคล นั่นเป็นรายได้ของผู้อยู่ในฐานะลูกจ้าง และการมีฝีมือประณีตของช่างในการสร้างเรือนไทยไม่ใช่ปัจจัยที่ทำให้ช่างทุกคนสามารถเป็นเจ้าของกิจการได้ เนื่องจากวัสดุมีราคาแพงมากนั่นเอง

ส่วนนายจ้างหรือเจ้าของกิจการนั้นไม่สามารถประเมินรายได้ที่แน่นอนได้ เนื่องจากมีต้นทุนหลายส่วนรวมอยู่ในเนื้องาน แต่กิจการที่ได้เห็นสามารถอนุมานได้ว่าผลกำไรที่ได้รับนั้นมูลค่าไม่น้อย เพราะช่างที่ทำมีงานล้นมือ และกิจการก็ขยายออกไปจากเดิม

การตลาดของงานช่างทำบ้านทรงไทย

ลูกค้าของงานช่างประเภทนี้ส่วนใหญ่คือกลุ่มผู้มีฐานะดี ไม่ได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ปัจจุบันมีผู้ประกอบการบ้านทรงไทยเกือบ 10 ราย และต่างมีงานล้นมือ สรุปว่า งานช่าง

แขนงนี้มีแนวโน้มที่ดีมาโดยตลอด

การจัดจำหน่ายบ้านทรงไทยแบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ

1. แยกส่วนประกอบจำหน่าย คือ ขายเป็นส่วน ๆ ตามที่ลูกค้าต้องการ เช่น หากบ้านของลูกค้ามีส่วนใดชำรุดก็จะซื้อหรือสั่งทำส่วนนั้น ๆ ไปประกอบเข้ากับเรือนเดิม

2. ขายทั้งหลัง ราคาทั้งหลังประมาณหนึ่งล้านบาท การทำบ้านทรงไทยไม่เหมือนอาชีพอื่นที่ต้องนำไปเร่ขาย ลูกค้าต้องเดินทางมาสั่งทำด้วยตนเอง ซึ่งต่างจากสมัยก่อนที่มีการนำใส่เรือล่องขายตามลำน้ำ ดังได้กล่าวมาแล้ว

ทิศทางการช่างทำบ้านทรงไทยในอนาคต

ลูกค้าของงานช่างประเภทนี้คือผู้มีฐานะดี ดังนั้น งานช่างแขนงนี้จึงจะยังคงอยู่ได้อย่างแน่นอน ประกอบกับกระแสอนุรักษ์ไทยนับวันมากยิ่งขึ้น คนไทยหันมาใช้ของไทยและดำรงชีวิตแบบไทย ๆ การอยู่อาศัยในบ้านทรงไทยจึงเป็นหนึ่งในวิถีไทยที่ใคร ๆ ต่างถวิลหาเพียงแต่ต้องมีทุนทรัพย์ที่มากพอสมควรเท่านั้น

ปัจจุบันได้มีการนำเครื่องจักรเข้ามาช่วยในการปลูกสร้างบ้านทรงไทย ซึ่งได้เนื้องานที่ไม่แพ้ฝีมือคน นับเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้ช่างสามารถทำงานได้เร็ว และงานไม่เสียหาย

4

ช่างปั้นหม้อดิน
ที่คลองสระบัว

คลองสระบัวอดีตบ้านหม้อ

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีแหล่งทำเครื่องปั้นดินเผา อยู่หลายแห่ง อยู่ในละแวกหรือตรงข้ามคลองสระบัวทั้งสิ้น ที่ยังคงมี การสืบสานการทำงานเป็นมรดกช่างมาตราบเท่าทุกวันนี้ เหลือเพียง สิ่งเดียวเท่านั้นคือ หม้อดิน ซึ่งเดิมทำกันที่บ้านหม้อในทุ่งขวัญทาง ตะวันตกของคลองสระบัว ปัจจุบันบ้านหม้อหายไปแล้วเหลือเพียงชื่อ คลองสระบัวอันเลื่องลือกับหม้อดิน

ปัจจุบันคลองสระบัว เป็นตำบลหนึ่งในอำเภอพระนครศรีอยุธยา ที่ยังคงสภาพพื้นที่ชนบทไว้ สิ่งที่ยังคงอยู่และยังคงได้รับการสืบทอด

ต่อไปในอนาคตอีก
นานเท่านานก็คือ
ฝีมือช่างปั้นของ

หม้อดินเผา
ที่ได้รับการ
เก็บรักษาไว้ภายในบ้าน
ช่างปั้น

ผู้เฒ่าประจำตำบล ที่รัก หวงแหน แต่ไม่หวงวิชา พร้อมถ่ายทอดวิชา
ชั้นเชิงช่างให้แก่อนุชนผู้สนใจ

ปั้นหม้อ งานช่างในสายเลือดคนคลองสระบัว

ชาวบ้านคลองสระบัวแต่เดิมยึดอาชีพปั้นหม้อตีหม้อมา
โดยตลอด ปัจจุบันก็ยังคงเป็นเช่นนั้น หลายคนทำมาแต่เล็กไม่คิด
เปลี่ยนทำอาชีพอื่น ด้วยกลายเป็นผู้ชำนาญการในการปั้นหม้อไป
เสียแล้ว

หนึ่งใจกับสองมือสอดผสานเป็นหนึ่งเดียว ก่อให้เกิดสมาธิใน
การรังสรรค์งานขึ้น เป็นกิจวัตรด้านศิลปะที่ฝังเข้าไปในสายเลือดของ
ชาวบ้านที่นี่โดยไม่รู้ตัว

ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เฝ้าบอกว่า การปั้นหม้อในยุคก่อนเป็นไปตาม
ธรรมชาติ กล่าวคือถ้าบ้านไหนต้องการทำหม้อสักใบ ก็คว้าเสียม
คว่ำจอบ ไปยังทุ่งนา หรือตามหนองบึง แล้วความเฉพาะดินเหนียว
กลับมานวด มาปั้นแต่งมาตี จนได้หม้อตามต้องการ ซึ่งนั้นไม่ใช่

สิ่งที่ทำได้ง่ายนัก เพราะช่างสมัยก่อน
ไม่มีเครื่องมือทุ่นแรงอย่างเช่นทุก
วันนี้ ทุกอย่างต้อง“ทำด้วยมือ”ดังนั้น
นอกจากช่างปั้นหม้อดินต้องมีฝีมือ
แล้ว ยังต้องใจเย็น มีความอดทนสูง
อีกด้วย หม้อที่ช่างคลองสระบัวอยู่

ชื่อ เครื่องปั้นหม้อโบราณที่ต้องใช้แรงมือหมุน

ทุกวันนี้มี 3 ประเภท ได้แก่ หม้อต้น หม้อกลาง หม้อกระจอก

ก่อนปั้นหม้อดิน

วัสดุอุปกรณ์ในการปั้นหม้อดิน

1. ดิน ดินที่มีคุณสมบัติเหมาะสมสำหรับปั้นหม้อดินคือ ดินเหนียวที่หาได้ตามท้องไร่ท้องนาเดิมใช้ดินที่อยู่ตามคลองด้วย ปัจจุบันมีผู้รับจ้างขนมาขายเป็นคันรถ

ดินเหนียวท้องนา
ที่เพิ่งขุดมาใหม่

2. ทราย ทรายที่ใช้เป็นทรายละเอียดตามแม่น้ำ นำมาใช้สำหรับผสมระหว่างการทำดิน

3. น้ำ น้ำที่ใช้ได้แก่ น้ำในคลองสระบัว โดยช่างปั้นใช้น้ำเป็นตัวประสานระหว่างดินกับทรายให้เข้ากันเป็นเนื้อเดียว และใช้ในระหว่างปั้นดินบนแป้นหมุน

4. แป้นหมุน เดิมใช้ "ระะ" ต้องหมุนด้วยแรงคน ระยะหลังหันมาใช้แป้นหมุนที่มีมอเตอร์สายพานแทน ทำให้สร้างสรรคงานได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

5. กระบะหรืออ่าง ใช้เป็นภาชนะสำหรับการหมักและย่ำดิน บางแห่งใช้วิธีขุดดินลงไปเป็นแอ่ง ลีกพอประมาณ แล้วใช้ผ้าใบ

ดินเหนียวที่ผ่านการย่ำ
และเตรียมไว้สำหรับ
ปั้นหม้อ

พลาสติกปูรองก่อนเทดินลงไปหมักหรือย่ำ

6. ไม้ตี มีหลายขนาด ได้แก่ ไม้ตีไม้แรก ไม้ตบ ไม้ลายแขน

7. ลูกหิน ทำขึ้นจากดินเหนียวผสมปูนซีเมนต์รวมกันเป็นก้อนกลมรี จากนั้นตากไว้ รอจนแห้ง ใช้ตีคู่กับไม้ตี โดยมีหน้าที่คอยยันเนื้อหม้อดินภายใน ขณะที่ไม้ตี กำลังทำหน้าที่ตีเนื้อหม้อดินด้านนอก

ไม้ตีกับลูกหิน

8. หินขัด เป็นหินผิวเรียบ ขนาดเหมาะสมมือ สำหรับขัด
หม้อดินให้ได้ผิวเรียบก่อนนำไปชุบสี

หินขัด

ไม้ลายแบน

9. สีดินเหลือง ได้จากดินเหนียวสีเหลืองหรือดินขุยปูผสมน้ำ
คนจนและเป็นเนื้อ
โคลนสำหรับทาผิว
หม้อดิน ทำให้หม้อ
ที่ผ่านขั้นตอนการเผา
มีสีส้มสวยงาม

สีดินเหลือง

การปั้นหม้อดิน

การย่ำดิน

ขั้นตอนนี้จัดเป็นขั้นตอนเตรียมดินซึ่งมีความสำคัญที่สุด มีวิธีการดังนี้

- นำดินเป็นก้อนมาแช่น้ำ หมักทิ้งไว้ประมาณ 1-2 วัน
- นำดินที่ผ่านการหมักมาใส่กระบะหรืออ่างเตรียมไว้
- ผสมทรายละเอียดลงไปเหนียวดิน ในอัตราส่วนดิน 2 ส่วนและทราย 1 ส่วน ตามด้วยน้ำพอประมาณ
- เหยียบดินหรือย่ำดินด้วยเท้าจนดินกับทรายเข้าเป็นเนื้อเดียวกัน
- ตักดินที่ได้ขึ้นมาห่อไว้ด้วยผ้าชุบน้ำหรือพลาสติกเพื่อรักษาความชื้นภายในเนื้อดิน เตรียมสภาพให้เหมาะผสมแก่การปั้น ซึ่งระหว่างนำดินมาปั้น ดินที่ยังไม่ได้นำมาใช้ข้างป็นก็จะเก็บไว้ด้วยวิธีนี้

การปั้นหม้อ

ขั้นตอนนี้ต้องอาศัยการฝึกฝนจนเกิดความชำนาญ จึงจะสามารถปั้นหม้อได้รูปตามต้องการ วิธีการมีดังนี้

- ตักดินที่เตรียมไว้วางบนแป้นหมุน แล้วพอกให้เป็นเนิน
- เปิดสวิตช์แป้นหมุน แล้วคอยปั้น ใช้ผ้าชุบน้ำคอยหล่อลื่น ใช้มือกดตรงกลางกองดินจนได้ขนาดความหนาและความสูงของรูปทรงหม้อตามต้องการ
- ใช้ผ้าชุบน้ำมารีดหม้อให้ได้ส่วนโค้งเว้าตามความพอใจ

- เมื่อได้รูปทรงหม้อที่พอใจ ใช้ด้ายตัดดินตรงฐานหม้อ
ถือเป็นการปั้นหม้อเสร็จหนึ่งใบ

ปั้นหม้อ

การเรียงตาก

เมื่อปั้นหม้อได้

ตามจำนวนที่ต้องการ

แล้วหม้อเหล่านั้นจะถูก

การปั้นหม้อ

นำมาเรียงวางบนแผ่นกระดานไม้อย่างเป็นระเบียบ แล้วนำไปตากแดด
เพื่อช่วยให้ดินหมาดเร็ว ใช้เวลาประมาณ 5 ชั่วโมง ถ้าไม่มีแดดก็

ตากลมโดยตากทิ้งไว้

1 วัน เป็นอันใช้ได้

ถ้ายังไม่หมาดพอก็

ตากทิ้งไว้ต่อไป

หม้อที่ปั้นเรียบร้อยแล้ว

จะถูกนำไปเรียงตากไว้

การตีหม้อ

หม้อดินที่ได้จากการปั้นด้วยแป้นหมุนกันจะยังทะลุอยู่ จึงต้องผ่านขั้นตอนตีหม้อก่อน โดยช่างปั้นจะใช้ไม้ตีตบลงบนเนื้อดิน มีอีกข้างหนึ่งคอยถือลูกหินหมุนอยู่นอกร่างในหม้อจนในที่สุดเนื้อดินก็จะขยายออกและปิดทับส่วนกันโหว่นั้น การตีหม้อช่วยทำให้หม้อมีขนาดใหญ่ขึ้นกว่าที่ได้หลังขั้นตอนการปั้นอีกด้วย จากนั้นจึงใช้ไม้ตบซึ่งมีขนาดแผ่นไม้ที่มีขนาดใหญ่กว่าตบแต่งไปจนได้ที่ แล้วนำไม้ลายแบนมาตีต่อเพื่อเกลาให้เรียบร้อย ก่อนนำหินขัดมาขัดจนผิวหม้อเรียบ

การละหรือตีหม้อ

การทำสีหม้อ

หลังจากเสร็จขั้นตอนตีหม้อแล้วจึงนำหม้อมาทาสี โดยใช้ผ้าชุบสีดินเหลืองทาให้ทั่วหม้อแล้วตากไว้ เมื่อสีดินเหลืองแห้งแล้ว นำลูกหินมาขัดให้เรียบและมันวาว จากนั้นทิ้งไว้ 1 คืน

การขัดหม้อที่ทำสีดินเหลืองแล้ว

หม้อสีดินเหลืองที่ผ่านการขัด

การเผา

ใช้วิธีการเผาแบบโบราณที่เรียกว่า “เผาเตาสุม” โดยก่อเตาชั้นสูงเหนือพื้นดิน พื้นล่างของเตาจะถูกขุดลงไปจนลึกพอประมาณ เพื่อใส่ฟืนกระถิน แล้วจุดไฟเผา ในการเผาช่างจะวางหม้อเรียงไว้เป็นระเบียบ ใช้เวลาเผาชั่วข้าม

คืนโดยเปิดเตาดูหม้อใน

ตอนเช้าของวันใหม่

หม้อที่ถูกกล้าเสียง

ออกจากเตาเผาช่างจะดู

อย่างละเอียดหากพบว่า

หม้อใบใดร้าวหรือมีรอย

ตำหนิ ก็จะทุบทิ้งหรือ

คัดออกทันทีที่ไม่มีการ

เตาเผากับฟืน

นำไปปะปนรวมกับหม้อดี ที่ส่งไปขาย เพราะจะเสียชื่อแหล่งปั้นหม้อดินของตน

การเรียงหม้อในเตาเผา

คนที่อยู่ข้างนอกจะส่งหม้อให้คนที่อยู่ภายในเตาจัดเรียง

หม้อที่ผ่านการเผาแล้ว

รถมารับหม้อดินไปขายถึงที่

รายได้ของช่างปั้นหม้อดิน

รายได้ในอาชีพปั้นหม้อดินนี้ ถ้าเป็นผู้รับจ้างจะแบ่งออกเป็นแต่ละขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นตอนปั้นดินจากแป้นหมุน ได้ค่าแรงโบละ 2 บาท วันหนึ่ง ทำได้คนละ 100-150 ใบ ดังนั้นรายได้จึงอยู่ที่ 200-300 บาทต่อวัน

2. ขั้นตอนตีหม้อ ได้แก่ การนำหม้อมาตีจนได้รูปทรงตามขนาดที่ต้องการ ได้รับค่าแรงโบละ 4 บาท สำหรับหม้อต้น และโบละ 3 บาท สำหรับหม้อกลางและหม้อกระจอก แต่ละคนตีหม้อได้ราว 40 ใบต่อวัน รายได้จึงอยู่ที่วันละ 120-160 บาท

3. ขั้นตอนขัดหม้อ คือ การนำหม้อที่ผ่านการตีแล้วทาด้วยสีดินเหลือง จากนั้นก็ขัดให้ผิวเป็นมัน ได้ค่าแรงโบละ 1 บาท คนหนึ่งจะขัดหม้อได้วันละประมาณ 100-120 ใบ มีรายได้วันละประมาณ 100-120 บาท

เหล่านี้คือรายได้ของผู้รับจ้าง ในส่วนรายได้ของผู้จ้าง หรือผู้เป็นเจ้าของกิจการหรือผู้ประกอบการนั้น จะสามารถขายหม้อได้กำไรประมาณโบละ 3 บาท เมื่อหักจากต้นทุนและค่าแรงของ

ผู้รับจ้าง ขายเป็นครั้งละประมาณ 200-300 ใบ โดยจะมีผู้ซื้อมารับถึงที่วันเว้นวัน แต่แต่ละครั้งจึงมีรายได้อยู่ที่ 600-900 บาท เดือนหนึ่งๆ มีรายได้ประมาณ 9,000 - 13,000 บาท ซึ่งนับเป็นรายได้ที่ไม่น้อยเลยทีเดียว และหากเจ้าของกิจการเป็นคนปั้นเองด้วยแล้วจะมีรายได้มากกว่าเดิม

การตลาดของงานช่างปั้นหม้อดิน

การปั้นหม้อของคลองสระบัวทำกัน 3 ประเภท คือ หม้อต้นหม้อกลาง และหม้อกระจอก ที่มีขนาดจากเล็กไปหาใหญ่ตามลำดับ ซึ่งมีราคาขายไม่เท่ากัน การทำหม้อชนิดใดมากกว่ากันขึ้นอยู่กับพ่อค้าคนกลางเป็นผู้สั่ง

การขายหม้อดินคลองสระบัวนี้มีลักษณะการขายแบบตายตัวคือทำขายตามที่มีคนสั่ง ซึ่งผู้สั่งได้แก่

- พ่อค้าคนกลาง
- นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชม
- พ่อค้าแม่ค้าที่วางขายตามแหล่งท่องเที่ยว

สำหรับพ่อค้าคนกลางที่มีจำนวนสิ่งมากที่สุดจะเป็นผู้กำหนดตลาด แต่ในเรื่องราคาจะกำหนดรวมกันกับช่างปั้นหม้อ หากไม่พอใจราคาที่กำหนดไว้ก็สามารถเปลี่ยนผู้รับซื้อได้

ทิศทางงานหัตถกรรมปั้นหม้อดินในอนาคต

ชาวบ้านย่านคลองสระบัวส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับงานหัตถกรรมปั้นหม้อดินของท้องถิ่นตน จึงพร้อมใจกันอนุรักษ์และสืบสาน จะเห็นได้จากการร่วมแรงร่วมใจระหว่างคนทุกรุ่น ไม่ว่าจะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่หรือคนหนุ่มสาว ที่สามารถปั้นหม้อสำเร็จได้ด้วยแรงใจและฝีมือ

ความภาคภูมิใจในอาชีพช่างปั้นของชุมชนตนเป็นพื้นฐานที่จะสามารถทำให้งานหัตถกรรมคงอยู่เป็นมรดกแผ่นดินได้ชั่วลูกชั่วหลาน คงอยู่เป็นหัตถกรรมพื้นบ้านไทย ที่ไม่ใช่มีเพียงเจ้าของท้องถิ่นเท่านั้นที่ภาคภูมิใจ หากทว่าคนทั้งประเทศต่างเล็งเห็นถึงคุณค่าในสมบัติภูมิปัญญานี้ด้วยเช่นกัน

รายได้จากการทำงานหัตถกรรมขึ้นนี้ถึงแม้จะไม่สูงนัก แต่ก็สามารถทำให้ยังชีพอยู่ได้ บางรายมีเงินเก็บไว้ใช้จ่ายจำเป็นและส่งลูกหลานศึกษาในระดับสูงขึ้นไป ซึ่งนี่ก็เป็นเหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้คนในย่านคลองสระบัวยึดวิชาชีพนี้อย่างเหนียวแน่น

อนาคตของหม้อดินคลองสระบัวจึงยังคงสว่างไสว ไม่เพียงแต่มีการอนุรักษ์สืบสานในระดับท้องถิ่นเท่านั้น ทางจังหวัดเองก็สนใจและส่งเสริมให้ทางสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ได้เข้าไปศึกษาแหล่งปั้นหม้อดินด้วยวิธีการลงพื้นที่เอง ในแต่ละปีมีนักศึกษาเข้าชม

การสาธิตและทดลองด้วยตนเองจำนวนมาก พวกเขาจะได้รับทั้งความรู้และความสนุกเพลิดเพลิน สิ่งสำคัญที่ก่อเกิดขึ้นในใจของคนปั้นและคนชม รวมไปถึงคนทดลองทำ ก็คือความรักและความหวงแหนในมรดกล้ำค่าของแผ่นดินพระนครศรีอยุธยาขึ้นนั่นเอง

5

ช่างทำอิฐมอญที่บางบาล

บางบาลแหล่งสืบสานอาชีพโบราณ

บางบาลเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่มีการทำอิฐกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ด้วยวิธีการดั้งเดิมผสมผสานกับเทคโนโลยี ทำให้ได้อิฐที่ดีมีคุณภาพในเวลาที่รวดเร็วกว่าเดิม

กลุ่มชาวบ้านหรือช่างที่ทำอิฐ เเผอิฐของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยเฉพาะย่านบ้านสี่กุก พื้นที่สองข้างฟากถนนจะมีโรงงานอิฐมอญตั้งอยู่เป็นระยะ ๆ โรงเผอิฐบางมีขนาดเล็ก บางมีขนาดใหญ่ แต่ก็นับเป็นแหล่งผลิตอิฐมอญแหล่งใหญ่แห่งหนึ่งของประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่ล้วนอยู่ในเขตที่ราบลุ่มภาคกลาง อาทิ นนทบุรี ปทุมธานี

อ่างทอง สุพรรณบุรี
และเลยไปทางภาค
ตะวันตก เช่นจังหวัด
ราชบุรี เป็นต้น

อิฐมอญผลผลิตทางการ
ช่างที่ผ่านการสั่งสม
ภูมิปัญญาสืบเนื่องจากอดีต

อิฐมอญรากฐานโบราณสถานไทย

กว่า 2,000 ปีล่วงมา มนุษย์เริ่มรู้จักการนำดินโคลนจากแม่น้ำมาทำการก่อสร้างโดยประดิษฐ์ขึ้นเป็น "ก้อนอิฐ" ชนิดแรกที่คิดค้นคือ ชนิดอิฐยิปต์ เจ้าแห่งสรรพวิทยาการ ส่วนของไทยเรานั้น ราวปี พ.ศ. 1100 ก็ปรากฏว่ามีการนำอิฐมาใช้เป็นส่วนประกอบสำคัญในการก่อสร้าง โดยขอมเจ้าแห่งเวทสถานที่เข้ามา มีอำนาจยิ่งใหญ่ในแคว้นสุวรรณภูมิสมัยนั้น

ล่วงเข้าสู่สมัยทวารวดีก็มีการขุดพบหลักฐานการใช้อิฐในการก่อสร้างปูชนียสถาน เจดีย์ต่าง ๆ ซึ่งได้รับการสืบสานมาจนถึงสมัยสุโขทัยที่ภาพการใช้อิฐในงานสถาปัตยกรรม มีความเด่นชัดขึ้น ดังจะเห็นได้จากโบราณสถานในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย

งานก่อสร้างที่ต้องใช้อิฐไม่เคยสลายหรือสูญหายไปกับกาลเวลา เพราะเมื่ออย่างเข้าสู่สมัยอยุธยา อิฐยังคงได้รับความนิยมและครองความนิยมเพิ่มมากขึ้นกว่าทุกยุคสมัยที่ผ่านมา ตลอด 417 ปี อันเป็นเวลาที่ยาวนานของราชธานีไทยแห่งนี้ ได้มีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาสิ่งก่อสร้างมากมาย ปรากฏหลักฐานให้เห็นในปัจจุบันถึงซากปรักหักพังของพุทธศาสนสถาน ให้นักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี ได้ศึกษาความเป็นมา อายุของก้อนอิฐทุกก้อนรวมทั้งพระบรมมหาราชวังที่ยังคงดูสง่างามและมีมนต์ขลัง แม้จะเหลือเพียงซากอิฐให้ชนรุ่นหลังได้เห็นก็ตาม

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และโบราณสถานทำให้ทราบว่าชาวกรุงศรีอยุธยาจำนวนไม่น้อยรู้จักการทำอิฐ เผอิฐ

จนอนุรักษ์สืบสานอาชีพช่างโบราณนี้มาจนถึงปัจจุบัน

บทบาทของวัสดุก่อสร้างอย่างอิฐไม่ได้จบอยู่ในยุคสมัยนั้น หากทว่าได้ดำเนินต่อมาอย่างต่อเนื่อง อิฐไม่ได้ใช้เพียงในการก่อสร้างปูชนียสถาน ในภายหลังมีผู้นำมาสร้างบ้านเรือน อาคารสถานที่ต่าง ๆ มากขึ้น โดยเฉพาะในยุคที่สถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลในสังคมไทย อิฐก็ได้รับความไว้วางใจให้เป็นรากฐานสำคัญของสิ่งปลูกสร้าง

ราวปี พ.ศ. 2536 - 2539 เศรษฐกิจไทยถึงยุคเฟื่องฟู ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์หรือธุรกิจก่อสร้างก็รุ่งเรืองไปด้วย เจ้าของกิจการ ช่างก่อสร้าง ได้นำอิฐจำนวนมากมาครองรับงานก่อสร้าง ทำกันไม่เว้นวัน นับเป็นช่วงเวลาที่ช่างทำอิฐทั้งหลายทำงาน ไม่ทันต่อความต้องการของตลาด

อาชีพช่างทำอิฐของชาวบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในวันนี้แม้จะไม่ขยายตัวเพิ่มมากขึ้นเหมือนในยุคเศรษฐกิจรุ่งโรจน์ แต่ก็ยังสร้างรายได้จำนวนหนึ่งให้แก่ผู้ขยันทำงานอาชีพนี้อย่างจริงจัง อย่างที่ช่างบางคนบอกว่า “ทำอิฐมาตลอด มีรายได้มากบ้าง น้อยบ้าง แต่ก็สุขใจ ไม่คิดไปทำอย่างอื่น”

ก่อนทำอิฐมอญ

สำหรับผู้ต้องการลงทุน

ดังได้กล่าวแล้วว่าอาชีพช่างทำอิฐเป็นอาชีพหลักของชาวบางบาล ดังนั้นจึงมีช่างจำนวนมากไม่น้อยที่ผันตัวเองจากช่างทำอิฐมาเป็นเจ้าของกิจการโรงอิฐเสียเอง ทั้งนี้เพื่อให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น แต่

อย่างไรก็ตาม ต้องอาศัยเงินทุนซึ่งสามารถลงทุนได้หลายแบบด้วยกัน อาทิ

1. เงินทุน 5,000 บาท สำหรับผู้ลงทุนที่เป็นช่างทำอิฐมาก่อน ลงมือทำทุกอย่างด้วยแรงกายและแรงใจของตน ตั้งแต่ขุดดิน ย่ำดิน อัดพิมพ์ ตาก เผา ผู้ลงทุนในข้อนี้ต้องมีความขยันและอดทนอย่างสูง

2. เงินทุน 50,000 บาท สำหรับกิจการขนาดเล็ก สามารถทำอิฐได้ครั้งละ 5,000 - 6,000 ก้อน เงินทุนต้องนำไปใช้จ่ายในการซื้อวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ รวมถึงโรงเผาอิฐ ผู้ลงทุนในข้อนี้ไม่ต้องใช้เงินทุนสูง แต่ก็จะมีเครื่องทุ่นแรงช่วยได้มาก ทำให้ประหยัดทั้งเวลาและพลังงาน ทั้งยังได้ผลผลิตคุ้มค่าอีกด้วย

3. เงินทุน 10,000 - 30,000 บาท สำหรับกิจการขนาดเล็ก แต่ตัดทอนค่าใช้จ่ายบางส่วนออกไปจากข้อ 2 กล่าวคือ ลดเครื่องทุ่นแรงประเภทเครื่องจักรได้ประมาณ 20,000 บาท และเผาอิฐกลางแจ้ง ไม่ต้องใช้โรงเผาอิฐ ลดได้อีก 20,000 บาท

วัสดุอุปกรณ์ในการทำอิฐมอญ

กว่าจะได้ก้อนอิฐสักก้อนอย่างที่เราเห็นในการก่อสร้างถาวรวัตถุต่างๆ นั้น มีน้อยคนที่จะรู้ว่าต้องใช้อุปกรณ์มากมายเพียงใด วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำอิฐมอญมีดังนี้

1. ดินเหนียว ดินเหนียวที่นิยมนำไปทำอิฐคือดินเหนียวปนทรายละเอียด เดิมได้จากการขุดลงไปใต้ม่าน้ำ แต่ปัจจุบันใช้ดินตามท้องนาแทน โดยเลือกใช้ดินที่มีคุณสมบัติเหมือนกันเพราะการ

ไปชุดดินในแม่น้ำนั้น
สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย
มากกว่าและลำบาก
กว่าด้วย

ดินเหนียวคุณภาพดี

2. แกลบ แกลบเป็นส่วนผสมสำคัญที่ช่วยให้ดินเกาะกันแน่น
อิฐที่ได้ไม่แตกหักง่าย ราคาแกลบจะขึ้น-ลงอยู่เสมอ เป็นผลให้ต้นทุน
การผลิตไม่แน่นอน กล่าวคือ แกลบมีราคาถูกในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวข้าว

เพราะมีปริมาณมาก
แต่หากเป็นช่วงอื่น
ราคาจะแพง ผู้กำหนด
ราคาแกลบคือเจ้าของ
โรงสีหรือพ่อค้าคน
กลาง

แกลบถูกนำมาใช้ในการ
ทำอิฐหลายขั้นตอน

3. น้ำ น้ำเป็นตัวประสานให้ดินและแกลบเข้ากันได้ดีปริมาณ
ที่ใช้ไม่สามารถระบุได้ ขึ้นอยู่กับความชำนาญของช่างเป็นตัวกำหนด

4. ปุ้งกี๋ เดิมสานด้วยหวายและไม้ไผ่ต่อมาหันมาใช้พลาสติกบางรายใช้ยางรถยนต์เก่า ปุ้งกี๋ใช้สำหรับงานขนย้ายดิน แกลบและงานทั่วไป

5. เฆงหรือหลัว ทำจากไม้ไผ่ ใช้ขนแกลบและอุปกรณ์ต่าง ๆ

6. พลั่ว ทำจากเหล็ก มีด้ามทำจากไม้ไผ่ ใช้ตักดิน แกลบ และคลุกเคลาส่วนผสม

7. สทา ทำจากไม้หรือเหล็ก มีด้ามเหมือนพลั่ว ใช้ครูดเศษ
 ดับบนลานให้โล่ง
 เตียน และครูดโกย
 วัสดุต่าง ๆ

8. คราด ทำจากเหล็กให้เป็นซี่กลม ๆ 6 ซี่ ใช้เกลี่ยแกลบให้ทั่วขณะเผาอิฐ

9. ไม้แชะดิน ใช้ปรับลานตากดินให้สะอาดเรียบร้อย

10. กระจบ้องใช้ตักน้ำในการผสมดินและอัดดินใส่แบบพิมพ์

11. รถเข็น ใช้ขนย้ายดินเพื่อนำไปหมักและขนย้ายดินไปกองสำหรับลัดลงพิมพ์เป็นอิฐ

12. เครื่องปั้นดิน สำหรับปั้นดินให้ละเอียดเป็นเนื้อเดียวกัน ช่วยให้ผสมดินได้ครั้งละมาก ๆ ต่างจากการย่ำด้วยแรงเท้าในสมัยก่อน ที่ได้ปริมาณดินครั้งละน้อย และเสียเวลามากกว่าด้วย

13. โรงเผาอิฐ มีลักษณะเป็นโรงไม้หลังคามุงจาก หลังคาทรงจั่วสูงเชิงชายคาอยู่ในระดับศีรษะ ไม่มีฝา ใช้เป็นที่เผาอิฐและเก็บอิฐ เดิมใช้วิธีเผากลางแจ้ง แต่มีข้อเสียคือไม่สามารถเผาอิฐในช่วงฤดูฝนได้

14. แบบพิมพ์ ที่ใช้กันในปัจจุบันเป็นแบบพิมพ์ไม้ ส่วนใหญ่ช่างเป็นผู้ทำขึ้นใช้เอง แบบพิมพ์โลหะมีทั้งที่ทำจากเหล็กและสแตนเลส ราคาค่อนข้างสูง และแบบพิมพ์พลาสติก ราคาถูก ทนทาน จึงได้รับความนิยมกว่าแบบพิมพ์ชนิดอื่น ปัจจุบันมีแบบพิมพ์อีกชนิดหนึ่ง มีการคิดประดิษฐ์ขึ้นเป็นเครื่องทุ่นแรง โดยช่างจะปั้นดินจนเข้ากันแล้วส่งผ่านมายังแบบพิมพ์ได้เลย

15. เครื่องไสดิน มีดปาดดิน ไม้ตบ ใช้ตกแต่งแต่งอิฐให้ได้รูป

16. ตีว ใช้นับจำนวนอิฐที่ขึ้นขึ้นรถผู้รับซื้อ

17. กระเตง ใช้สำหรับงานขนย้ายทั่วไป

18. แผงเหล็ก ใช้กันความร้อนไม่ให้กระจายออกมานอกโรงเผาอิฐขณะทำการเผาอยู่

การทำอิฐ

การนวดดิน

1. กำหนดจำนวนก้อนอิฐก่อนว่าต้องการทำจำนวนเท่าใด

จากนั้นจึงค่อยกะ
ปริมาณส่วนผสม ถ้า
ต้องการอิฐ 6,000
ก้อน ต้องใช้ดินราว
5 คันรถเข็นและ
แกลบ 4 เซ่งผสมลง
ในบ่อหมัก แล้วใช้

การผสมดินด้วยแกลบและขี้เถ้าแกลบ

น้ำช่วยในการประสานคลุกเคล้า (หากต้องการทำอิฐจำนวนมาก
น้อยกว่านี้ก็เพิ่มหรือลดอัตราส่วนไปให้ได้สัดส่วนกัน)

2. หากมีขี้เถ้าแกลบจากการเผาครั้งก่อนสามารถนำมาใส่
ผสมได้ปริมาณเล็กน้อยเพื่อช่วยให้อิฐที่ได้มีน้ำหนักเบา แต่หากผสม
มากเกินไปอิฐก็จะแตกหักได้ง่ายเพราะเปราะ

3. ใช้เท้าย่ำดินให้เป็นเนื้อเดียวกัน ใช้เวลานาน 2-3
ชั่วโมง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแรงคนด้วย แต่ถ้ามีเครื่องปั้นดิน ก็ตักดินใส่
ลงในเครื่องได้เลย ปั้นจนกระทั่งดินเหนียวเป็นเนื้อเดียวกับแกลบ
และเหนียวได้ที่

4. ขนไปกองไว้เป็นจุด ๆ พร้อมแม่พิมพ์ เพื่อเตรียมอัด
พิมพ์ต่อไป

การอัดดินลงพิมพ์

1. ถ้าเป็นพิมพ์ไม้ ผู้ทำจะวางพิมพ์ในแนวนอน โรยขี้เถ้า
รองพื้นเพื่อไม่ให้แบบพิมพ์ติดพื้นลานตาก อัดดินลงไป เสร็จแล้ว

ซัดซี้เถ้าบาง ๆ ลงไปอีกชั้น ยกแบบพิมพ์ออก จะได้แท่งดินเป็นแท่ง
อิฐตามต้องการ

2. ถ้าเป็นพิมพ์โลหะหรือพิมพ์พลาสติก พิมพ์ทั้ง 2 ชนิดนี้
เป็นบล็อกสี่เหลี่ยม
ขนาดเท่ากัน เวลาใช้
ให้หงายพิมพ์ขึ้น โรย
ซี้เถ้าบาง ๆ อัดดิน
ใส่ลงไปจนแน่น ปาด
หน้าให้เรียบแล้วคว่ำ

บนลานดิน ยกพิมพ์ ออกจะ
ได้แท่งดิน

*การปั้นดินด้วยเครื่องแล้วนำดินอัดลงแบบพิมพ์โดยอัตโนมัติ
นับเป็นเทคโนโลยีล่าสุดในการทำอิฐมอญ บางแห่ง
ยังใช้แบบพิมพ์ตั้งที่อธิบายไว้ทั้ง 3 แบบ วิธีดังกล่าว
ทำให้ได้แท่งดินจำนวนมากในเวลาที่รวดเร็ว*

การตาก

1. ตากแท่งดินไว้บนลานประมาณ 6-8 ชั่วโมง เพื่อให้ดิน
แห้งหมาด

2. ตกแต่งแท่งดินให้ได้สัดส่วนโดยใช้ไม้ตบเบา ๆ หรือใช้
เครื่องไสดิน ใช้มีดปาด (สำหรับแท่งดินที่ได้จากพิมพ์ไม้)

3. ตากแท่งดินทิ้งไว้อีกประมาณ 2-3 วัน ในระยะนี้ช่าง
ทำอิฐจะคอยสังเกตดูว่าแท่งดินแห้งหรือไม่ โดยดูจากผิวดินที่ต้องมีสี
เทาหวล

4. นำแท่งดินชนใส่กระเตงเพื่อลำเลียงไปเก็บไว้ในโรงเผาอิฐ

แท่งดินที่นำออกจากแบบ
จะถูกนำมาตากแดด

ช่างกำลังชนแท่งดินเตรียม
นำไปเผาในโรงเผา

การเผาอิฐ

1. เรียงแท่งดินให้เรียบร้อย โดยวางเรียงแท่งดินสลับกัน ให้สูงชันพอประมาณและเปิดช่องด้านล่างให้ความร้อนผ่านเข้าไปทั่วถึง
2. ก่อแท่งดินขึ้นเป็นกำแพงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง เพื่อควบคุมความร้อนไม่ให้กระจายออกไปภายนอกเตาเผา โดยให้กำแพงสูงกว่าแท่งดินด้านในเล็กน้อย

3. นำกลับไปกลบแต่งดิน
ภายในให้ทั่วเพื่อเป็นเชื้อเพลิงในการ
เผา ปริมาณกลบที่ใช้ในขั้นตอนนี้
ขึ้นอยู่กับจำนวนแต่งดินเช่น ถ้าต้อง
การเผาอิฐ 6,000 ก้อน ใช้กลบ
ประมาณ 1 คันรถสิบล้อ เป็นต้น

อิฐที่ถูกจัดเรียงไว้ในเตาเผา

4. จุดไฟเผาจากด้านล่าง
จนรอบกองแต่งดิน ใช้เวลาในการ
เผาประมาณ 12-15 วัน กลบที่ถูก
ไฟเผาจะลามต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ จน
ทั่วทั้งเตา

ขณะเผาอิฐช่างจะนำกลบมาสูมทั่ว
กองอิฐ

5. เกลี่ยและเติมกลบเสมอ ๆ เพื่อให้ความร้อนแผ่กระจาย
ทั่วถึง ระหว่างเผาต้องคอยระวังไฟในโรงเผาอิฐอย่าให้ลุกลามจน
สามารถไหม้โรงเผาได้

6. เสร็จแล้วจะได้อิฐมอญที่พร้อมส่งต่อผู้มารับซื้อหรือส่ง
ขายต่อไป อิฐบางก้อนหากไม่ได้รับความร้อนจะไม่สุก มีสีดำ
นำไปขายไม่ได้ ต้องทิ้งไป อิฐคุณภาพดีมีราคาได้แก่ อิฐที่มีผิว
เนียนเรียบ เหลี่ยมมุมได้ฉาก สีสม่ำเสมอทั้งก้อน ไม่บิดงอ
แตกร้าวหรือเปราะหักง่าย เมื่อเคาะจะมีเสียงแกร่งคล้ายโลหะ หาก
หักดูภายในเนื้อดินไม่มีรูพรุน ขนาด และน้ำหนักโดยเฉลี่ยเท่ากัน
ทุกก้อน

รายได้ของช่างทำอิฐ

สำหรับช่างที่เป็นผู้รับจ้าง หากทำหน้าที่หมักดิน บั่นดิน อัดลงพิมพ์ตากแห้งดิน และลำเลียงเข้าเตาเผา ได้ค่าแรงโดยเฉลี่ยตามจำนวนแห้งดิน รายได้ตกอยู่ที่ประมาณ 100-150 บาทต่อวัน บางรายอาจน้อยหรือมากกว่านี้เล็กน้อย

สำหรับผู้ที่เป็นเจ้าของกิจการหรืออาจเป็นช่างด้วยนั้น ไม่สามารถประเมินรายได้ที่แน่นอนได้ แต่ไม่มีการขาดทุน มีเพียงผลกำไรจะมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับความสามารถในการขายและฤดูกาล

การตลาดของงานช่างทำอิฐ

เดิมในช่วงปี พ.ศ. 2536-2539 อิฐมอญเป็นที่ต้องการอย่างมากของตลาดจนผลิตไม่ทันตามความต้องการ เนื่องจากธุรกิจการก่อสร้างประสบภาวะขาดทุนอย่างเห็นได้ชัด จึงพลอยทำให้อาชีพช่างทำอิฐซบเซาลงไปด้วย อย่างไรก็ตาม ก็ยังคงมีผู้ซื้อแวะเวียนมาซื้ออยู่เรื่อย ๆ แม้จะไม่คึกคักเช่นแต่ก่อน

การจำหน่ายอิฐมอญอยู่ใน 2 รูปแบบ คือ

1. ผู้ซื้อมาซื้อถึงที่ เดิมมีผู้รับเหมาก่อสร้างเดินทางมาซื้ออิฐในปริมาณครั้งละมากๆ ปัจจุบันไม่มีรายใหญ่ มีแต่รายเล็ก ที่มาซื้อในปริมาณไม่มากนัก สำหรับใช้ในการสร้างบ้านเป็นหลังเท่านั้น
2. ผู้ขายตระเวนไปหาตลาดจำหน่าย เนื่องจากผู้สั่งซื้อมีปริมาณลดลงนั่นเอง

ทิศทางการช่างทำอิฐในอนาคต

ช่างทำอิฐมีอยู่ทั่วไปในประเทศไทยก็จริงอยู่ แต่ที่คนส่วนใหญ่ นิยมก็คือ อิฐมอญของบางบาล เพราะคุณภาพดี ฝีมือช่างเชื่อถือ ได้ ดังนั้น อิฐมอญบางบาลจึงยังคงยืนหยัดอยู่ได้ในภาวะเศรษฐกิจ เช่นนี้

การทำอิฐได้มีการพัฒนาตลอด โดยแต่ก่อนใช้เพียง สองมือสองเท้าในการทำ และนั่นก็เป็นวิธีทำอิฐในสมัยโบราณที่มี การสืบสานสืบทอดต่อ ๆ กันมา ปัจจุบันได้มีการนำเครื่องจักร เครื่องยนต์มาใช้ ทำให้ผลิตงานได้รวดเร็วทันใจ สะดวก ประหยัด เวลาและพลังงาน การพัฒนาอุปกรณ์และกรรมวิธีต่าง ๆ เหล่านี้เป็น ปัจจัยที่ทำให้สามารถอนุมานได้ว่า วิชาชีพช่างแขนงนี้ยังมีลมหายใจ อยู่ได้นานแสนนาน トラบใดที่การพัฒนางานนั้น ๆ ได้รับการ สืบสาน ไม่ย่อท้ออยู่กับที่เหมือนกับหลายสิ่งหลายอย่างที่ผู้คนหลงลืม และขาดหายไปจากวิถีชีวิตของตน

ในส่วนของการรายได้และการตลาดของอาชีพนี้ ขึ้นอยู่กับสภาพ เศรษฐกิจของประเทศด้วย หากสภาพเศรษฐกิจดีประชาชนมีฐานะ ทางการเงินดี มั่นคง ก็จะปลูกสร้างหรือ ต่อเติมบ้านเรือนตน ธุรกิจก่อสร้างที่ ล้มลงหลายรายก็คงพลิกฟื้นคืนให้ช่าง ทำอิฐได้ชุ่มชื่นหัวใจระลอกใหญ่อีกครั้ง

อิฐที่ผ่านการเผาเตรียมขนย้าย
ไปจำหน่าย

6

ช่างปั้นตุ๊กตาชาวบ้าน
ที่พระนครศรีอยุธยา

พระนครศรีอยุธยาแหล่งช่างพื้นบ้าน

พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองศูนย์รวมแห่งช่างฝีมือที่ส่วนใหญ่ตกทอดมาสู่รุ่นปัจจุบัน งานหัตถกรรมหลายหลากในท้องถิ่นนี้ได้แก่เครื่องจักสานไม้ไผ่และใบลาน เครื่องประดับมุก ดอกไม้ประดิษฐ์ไม้แกะสลัก หินแกะสลัก เครื่องดนตรีไทย ผ้าฝ้ายทอมือ หัวโขน หม้อดิน และที่ขาดเสียมิได้ก็คือ “ตุ๊กตาชาวบ้าน” ซึ่งมีแหล่งสร้างสรรค์ผลงานอยู่ที่บ้านไม้หลังย่อมเชิงสะพานปรีดีธำรง ตำบลกระมัง ก่อนเข้าเขตเกาะในเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยผู้รังสรรค์งานช่างมีเพียงผู้เดียวเท่านั้นชื่อ
สุดใจ สุวรรณนิล

ตุ๊กตาดินเผาตัวจิ๋วเทียบกับ
เหรียญสิบบาทที่มีขนาด
เส้นผ่าศูนย์กลาง 2.5
เซนติเมตร

สุดใจ สุวรรณนิล ชิมซ์บังงานปั้นตุ๊กตาดินมาจากคุณปู่ทรงประเวส สุวรรณนิล จากการสังเกตและเริ่มหัดทำมาตั้งแต่เยาว์วัย ผู้เป็นปู่จะสอนหลานสาวในวันเสาร์-อาทิตย์ หลังว่างเว้นจากการเรียนที่โรงเรียนจิระศาสตร์ เมื่อจบชั้นประถมปีที่ 7 ก็เข้าเรียนต่อจนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนอยุธยาอนุสรณ์ ระหว่างนี้เด็กหญิงสุดใจก็ได้ทดลองทำงานปั้นตุ๊กตาของตนมาโดยตลอด และในที่สุดก็ยึดเป็นอาชีพจนถึงปัจจุบัน

จากตุ๊กตาชาววังสู่ตุ๊กตาชาวบ้าน

ศิลปหัตถกรรมประเภทตุ๊กตาดินนี้มีการทำสืบเนื่องมาแต่อดีตกาล ในเบื้องต้นอาจเริ่มจากการนำดินเหนียวมาปั้นเป็นตุ๊กตาให้เด็กเล่นก่อน แล้วจึงพัฒนามาเป็นตุ๊กตาที่ทำจากวัสดุอื่น อาทิ ตุ๊กตาไม้ ตุ๊กตาดินเผา ตุ๊กตาผ้า ตุ๊กตาพลาสติก

สำหรับตุ๊กตาดินเผา นั้น จากหลักฐานโบราณคดีพบว่า ที่เก่าแก่ที่สุดอยู่ในสมัยทวารวดี อายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12 ถึง 16 ส่วนใหญ่ปั้นเป็นรูปคนงูสิง ทำด้วยดินเผาสีแดง ผู้ชายทำผมมุ่นมวยไว้กลางศีรษะ นุ่งผ้าฝืนเดี่ยวแบบคนโบราณ ลิงตัวน้อยอยู่ที่ปลายเท้า สันนิษฐานว่าทำขึ้นเพื่อใช้เป็นของเล่นสำหรับเด็กหรือเพื่อประกอบพิธีกรรม

ล่วงถึงสมัยสุโขทัยซึ่งจัดเป็นยุคที่มีการค้นพบตุ๊กตาดินเผา มากที่สุดอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 มีทั้งตุ๊กตาดินเผาธรรมดาและเผาเคลือบ ที่มีอยู่มากที่สุดก็เนื่องมาจากสมัยสุโขทัยเป็นยุคที่เครื่องปั้นดินเผาเฟื่องฟูสูงสุด จากหลักฐานที่ปรากฏ

อยู่รายรอบสุโขทัย จะเห็นได้ว่ามีเตาเผาอยู่มากมายหลายแห่ง ตุ๊กตาดินเผาในสมัยสุโขทัยมีทั้งรูปคนและสัตว์อยู่ในอิริยาบถต่าง ๆ กัน สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของช่างปั้น

ในสมัยอยุธยา มีการปั้นตุ๊กตาสัตว์ต่าง ๆ ให้เด็กเล่น เช่น วัวควาย ซึ่งเป็นสัตว์พื้นบ้านที่ชาวบ้านต้องพบเห็นในชีวิตประจำวัน ลักษณะเครื่องปั้นดินเผาในสมัยอยุธยาส่วนใหญ่อยู่ในรูปของภาชนะ และเป็นดินเผาแบบไม่เคลือบ

กล่าวถึงตุ๊กตาชาววัง ซึ่งเป็นตุ๊กตาดินเผาที่มีการทำขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์เชื่อว่าเริ่มทำขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ดังที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ประพันธ์ไว้ในหนังสือโครงการกระดูกในตู้ ว่า

“...คุณเถ่าแก่กลิ้ง ผู้เป็นคนค้นคิดทำตุ๊กตาชาววังขึ้นจำหน่ายเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายทั่วไป...”

ตุ๊กตาชาววัง ทำขึ้นเลียนแบบกิริยาท่าทางของชาววังในสมัยก่อน ตัวตุ๊กตามีขนาดเล็ก หัวขนาดเท่าหัวไม้ขีดไฟ ดังนั้นจึงต้องพิถีพิถันในการปั้นมาก ตุ๊กตาชาววังของคุณเถ่าแก่กลิ้งนี้มีชื่อเสียงโด่งดังมาก รู้จักกันทั่วไปในหมู่ชาววัง แต่ต่อมาหยุดทำลงจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เจ้าจอมมารดาอ่อนทรงริ่ฟื้นการทำขึ้นใหม่ โดยมีพระองค์เจ้าหญิงอรพินธุ์ เพ็ญภาค พระธิดาทรงสืบทอดการทำต่อมา

ต่อมาตุ๊กตาชาววังได้หายไปอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากข้าราชการในพระราชสำนักบางคนย้ายออกจากพระบรมมหาราชวังแล้วนำวิชาการปั้นตุ๊กตาชาววังติดตัวไปโดยยังไม่ได้สอนให้ใคร แต่ใน

ที่สุดของดีอย่างตุ๊กตาชาววังก็ฟื้นคืนกลับมาอีกครั้ง โดยพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้มีการเรียนการสอนและฝึกฝนการทำตุ๊กตาชาววังขึ้นในโครงการศิลปาชีพพิเศษที่หมู่บ้านบางเสด็จ ตำบลบางเสด็จ อำเภอบางบาล จังหวัดอ่างทอง ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เสริมนอกเหนือจากการทำนา ปัจจุบันบางเสด็จเป็นแหล่งผลิตตุ๊กตาชาววังที่ใหญ่ที่สุด และมีชื่อเสียงที่สุด

จากตุ๊กตาชาววังที่มีเพียงกิริยาท่าทางเลียนแบบชาววังก็ได้เพิ่มเติมส่วนรายละเอียดอื่น ๆ เข้าไป โดยส่วนใหญ่สะท้อนภาพชีวิตชนบทไทย และที่สำคัญก็คือทำโดยฝีมือชาวชนบทไทย จึงสามารถถ่ายทอดสภาพความเป็นอยู่ได้ดีกว่าใคร

ตุ๊กตาชาวบ้านเป็นตุ๊กตาดินเผาตัวจิ๋วที่เพิ่งถือกำเนิดขึ้นมาภายหลัง โดยการริเริ่มของคุณทรงประเวส สุวรรณนิล ชาวพระนครศรีอยุธยาผู้ซึ่งใช้ชีวิตอยู่ใกล้ชีวิตวิถีชนบทอย่างแนบแน่นและจดจำอากัปกิริยาของผู้คนได้อย่างแม่นยำ ท่านบรรจงปั้นแต่งตุ๊กตาดินตัวน้อยให้ชีวิตชีวา ตุ๊กตาชาวบ้านของท่านไม่ได้แต่งแต่มีสีสันประการใด จึงดู มีเสน่ห์อย่างชาวบ้านและสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างแท้จริง

“สิ่งที่อ้างอยู่ได้ย่อมต้องมีการพัฒนา” นั่นคือสัจธรรมของสรรพสิ่ง งานช่างปั้นตุ๊กตาชาวบ้านเป็นงานละเอียดอ่อน ดังนั้นจึงไม่มีใครคิดทำกันมากนัก คงจะมีก็แต่เพียงหลานสาวตัวน้อยสุดใจ สุวรรณนิล ที่บัดนี้เติบโตใหญ่มาพร้อม ๆ กับการซึมซับวิชาช่างมาจากผู้เป็นปู่ งานของสุดใจ สุวรรณนิล ยังคงรักษารูปแบบเดิมของผู้เป็นปู่ไว้ คือ เน้นการปั้นตุ๊กตาจิ๋ว และสะท้อนภาพชีวิตของคนภาคกลางโดยทั่วไป งานชิ้นเล็กที่สุดที่เคยทำนั้นมีความยาวเพียง 1 เซนติเมตร ขณะที่งานของปู่จะมีขนาดอยู่ที่ 2 เซนติเมตร สิ่งที่ทำให้งานของสุดใจดูแตกต่างจากงานดั้งเดิมประการหนึ่งคือ สีสีที่นำมาใช้นั้น สุดใจเลือกสีอะคริลิกที่ให้สีสันทันเหมือนจริง นุ่มนวล ซึ่งเป็นความแตกต่างที่เห็นได้ชัดระหว่างตุ๊กตาชาวบ้าน กับตุ๊กตาชาววัง

การปั้นตุ๊กตาชาวบ้านนี้ นอกจากสุดใจ สุวรรณนิล ที่ปั้นรูปตุ๊กตาคนแล้ว ยังมีพี่น้องอีก 2 คน ที่ทำงานด้วย หากแต่ไม่ได้ปั้นขนาดจิ๋วอย่างเธอ

สำหรับชีวิตชนบทไทย
ภาคกลางภาคใต้กับ
สัตว์เลี้ยงอย่างควายเป็น
ภาพชินตาของคนทั่วไป
นี่เป็นอีกมุมมองหนึ่งที่
ช่างปั้นตุ๊กตาชาวบ้านนำ
มาใช้สร้างสรรค์ผลงาน
ให้สมจริง

ทรงศรี มีสมพงษ์ ผู้เป็นพี่สาว ภัณฑการปั้นส่วนประกอบ เช่นควาย เรือแพ บ้าน ในขณะที่ วิลาสินี โสมนรินทร์ ผู้เป็นน้องสาว ภัณฑปั้นเรือและอุปกรณ์ในเรือ รวมไปถึงหลาน ๆ ที่หลายคนมีแววศิลป์ คอยสังเกตดูการทำงานของป้าและน้าอยู่เป็นนิจสิน

ตุ๊กตาชาวบ้านของ สุดใจ สุวรรณนิล มีอยู่หลายชุดด้วยกัน อาทิ

- ตุ๊กตาชาวบ้านชุดการละเล่นเด็กไทย เช่น เติงกะลา
 - ตุ๊กตาชาวบ้านชุดการละเล่นพื้นบ้านไทย เช่น หัวล้าน
- ชนกัน

- ตุ๊กตาชาวบ้านชุดครัวไทย เช่น หุงต้มอาหาร
- ตุ๊กตาชาวบ้านชุดประมงไทย เช่น ตกปลา
- ตุ๊กตาชาวบ้านชุดหาบเร่ไทย เช่น แม่ค้าขายผัก
- ตุ๊กตาชาวบ้านชุดชาวนาไทย เช่น ดำนา
- ตุ๊กตาชาวบ้านชุดวิถีไทย เช่น อาบน้ำให้ลูก

ในแต่ละชุดก็มีหลายแบบดัดตัวอย่างที่ยกให้เห็น มีจำนวนน้อยแบบและมีการออกแบบใหม่ ๆ โดยตลอดมิได้ขาด

ขั้นตอนการทำงานในรูปแบบจำลอง
ของงานปั้น

ก่อนปั้นตุ๊กตาชาวบ้าน

ในการปั้นตุ๊กตาชาวบ้านนั้นใช้วัสดุอุปกรณ์ไม่มาก แต่คุณสุดใจ ผู้ถ่ายทอดการปั้นบอกว่าจะต้องใช้ใจ ประสบการณ์และจินตนาการเป็นปัจจัยสำคัญ

คุณสมบัติของช่างปั้นตุ๊กตาชาวบ้าน

1. เนื่องจากตุ๊กตาชาวบ้านมีขนาดเล็กมาก ดังนั้นช่างต้องมีสายตาดี มีใจรัก ใจสู้ มีความอดทนสูง และกระตือรือร้นที่จะทำ
2. การปั้นตุ๊กตาชาวบ้านต้องเลียนแบบกิริยาท่าทางของชาวบ้านทั้งในอดีตและปัจจุบันซึ่งบางอย่างได้หายไปจากวิถีไทยแล้ว เช่น การเล่นหัวล้านชนกัน เป็นต้น ช่างปั้นจึงจำเป็นต้องหมั่นสืบค้น อ่านจากหนังสือต่าง ๆ หรือฟังจากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ แล้วเก็บไว้เป็นประสบการณ์ถ่ายทอดลงเป็นผลงานของตนต่อไป

สุดใจ สุวรรณนิล ช่างปั้น
ฝีมือดีกับการทำงาน
ที่ตนรักและรู้สึกผูกพัน

3. ช่างปั้นต้องเป็นคนช่างสังเกต หมั่นศึกษาพฤติกรรมของคน

4. พรสวรรค์เป็นสิ่งสำคัญเช่นเดียวกัน ช่างปั้นที่ดีสามารถปั้นอากัปกิริยาผู้คนที่ถ่ายถอดออกมาได้อย่างอ่อนช้อย ต้องมีฝีมือในการปั้น อาจเป็นพรสวรรค์ทางด้านศิลปะที่ติดตัวมาแต่กำเนิด หรือหากไม่มีพรสวรรค์แต่พยายามฝึกฝนจนชำนาญก็จะสามารถสร้างสรรค์ผลงานได้ดีเช่นกัน

5. ช่างปั้นที่ดีต้องรู้จักคิด จินตนาการ

6. ช่างปั้นที่ดีต้องมีความคิดริเริ่ม มีความคิดเป็นของตนเอง ไม่เลียนแบบผู้อื่น

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ปั้นตุ๊กตาชาวบ้าน

1. ดิน เป็นวัสดุที่สำคัญที่สุด ดินที่ใช้ในปัจจุบันเป็นดินท้องถิ่นที่ได้จากคลองชลประทาน เหนียว นุ่ม เนื้อละเอียด มีสีดำ ไม่มีสิ่งใดเจือปน

2. พลาสติก ใช้สำหรับห่อดินให้มีความชื้นอยู่ตลอดเวลา เวลาปั้นไม่แตกหัก

3. ผ้าขาวบาง ใช้สำหรับกรองดิน

4. กะละมังใบเล็กหรืออ่างน้ำ ใช้สำหรับขั้นตอนเตรียมดิน

5. พู่กันเบอร์ 2-4, 10 สำหรับระบายหรือทาสีตัวตุ๊กตา

6. มีดเล็กปลายแหลม ใช้สำหรับตกแต่งตุ๊กตา

7. เต้าอั้งโล่และถ่าน สำหรับขั้นตอนการเผา

8. จานสี สำหรับผสมสีอ่อนแก่ตามต้องการ

อุปกรณ์ในการปั้นตุ๊กตาชาวบ้าน

การปั้นตุ๊กตาชาวบ้าน

การเตรียมดิน

1. นำดินเหนียวมาตากแดดให้แห้ง
2. ทุกก้อนดินเหนียวใหญ่ ๆ ให้เป็นก้อนเล็ก ๆ แล้วนำไปแช่น้ำทิ้งไว้ 1 คืน
3. กรองดินเหนียวด้วยผ้าขาวบาง เพื่อแยกสิ่งเจือปน อาทิ กรวด เม็ดทราย ออกให้หมด
4. ผึ่งให้ดินหมาด แล้วทำเป็นก้อน เก็บไว้ในถุงพลาสติก ผ้าพลาสติก เพื่อป้องกันดินแห้ง
5. เวลาจะใช้ ต้องนวดคลึงให้ดินเหนียวเข้ากัน

การปั้นและการเผา

1. ปั้นส่วนต่าง ๆ ของร่างกายตุ๊กตา เช่น หัว แขน ขา ลำตัว โดยการขึ้นรูปก่อน แล้วเอามีดป้ายน้ำช่วยเกลี่ย เสร็จแล้วนำมาประกอบกัณฑ์ตกแต่งหน้าตา เสื้อผ้า ส่วนประกอบของร่างกายด้วยมีดเล็กปลายแหลม

2. บั๊นส่วนประกอบอื่น ๆ ในแต่ละชุด เช่น ถ้าจะบั๊นชุดหาบเร่ไทย แบบแม่ค้าขายผักต้องบั๊นขอบ ผักชนิดต่าง ๆ สําหรับกเป็นต้น

3. ตกแต่งงานบั๊นทุกชิ้นให้เรียบร้อยอีกครั้ง ระหว่างบั๊นระวังอย่าให้ดินถูกลม ควรหาพลาสติกหรือผ้าชุบน้ำหมาด ๆ ห่อดินไว้จะช่วยได้มาก

4. ทิ้งไว้ 1 วัน เพื่อรอดินแห้ง

5. นำไปใส่ในเตาเผาที่มีถ่านสุกแดงเต็มที่หรืออาจใส่หม้อดินเผาก็ได้ รุมไฟงานบั๊นไปเรื่อย ๆ วิธีการอบหรือเผาโดยใช้ถ่านสุมนี้อ้าเป็นงานบั๊นชิ้นเล็กมากใช้เวลา 3 ชั่วโมง แต่ถ้าเป็นงานบั๊นชิ้นไม่เล็กมากใช้เวลา 5 ชั่วโมง

6. เมื่องานบั๊นสุกได้ที่แล้ว นำออกจากเตามาผึ่งให้เย็นในถาด เตรียมตกแต่งสี

เตาเผาตุ๊กตาดินบั๊น

7. ใช้สีอะครีลิคที่เตรียมไว้มาตกแต่งสีส้นให้สวยงาม โดยผสมลงในจานสี

ตุ๊กตาดินน้อยที่ผ่านการเผาแล้ว

8. เมื่อตกแต่งระบายสีสีนให้งานปั้นเรียบร้อยแล้วพักไว้
ระวังอย่าให้กระเทาะหรือแตกหัก เตรียมไว้จัดเป็นชุด ๆ ต่อไป

9. สำหรับงานปั้นบางส่วนที่ต้องทำประจำจะมีแบบพิมพ์ไว้
เช่น เรือสำปั้น เนื่องจากมีลูกค้าสั่งประจำ วิธีทำก็คือ นำดินมาอัด
ใส่ในพิมพ์ แล้วนำออกมา จากนั้นตกแต่งให้เรียบร้อยอีกครั้งหนึ่ง
นอกเหนือจากนี้ก็ใช้วิธีเดียวกับการปั้นธรรมดา คือ การเผาและ
ตกแต่งสีสีน

สี่อะครีลิกคุณภาพดี
พร้อมจานสี พู่กัน
และภาชนะใส่น้ำ

ช่างปั้นแกะเรือลำน้อย
ออกจากแบบพิมพ์
แล้วนำมาตกแต่งให้เข้ารูป

ภาพเปรียบเทียบระหว่างเรือที่แกะ
ออกจากแบบพิมพ์แล้วตกแต่ง
กับเรือที่มีตุ๊กตานั่งพาย

รายได้ของช่างปั้นตุ๊กตา

รายได้ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับยอดสั่งของลูกค้าและเวลา งานศิลปะที่ละเอียดละออนี้ไม่สามารถกำหนดรายได้แน่นอน ตายตัวของแต่ละชิ้นมีราคาแตกต่างกันไป อย่างไรก็ตามก็ดีสรุปได้ว่ารายได้ดี

ตัวอย่างราคางานปั้นตุ๊กตาชาวบ้านของ สุดใจ สุวรรณนิล

- ชุดบ้านชนบท มีส่วนประกอบคือ โบลต์ หมูบ้านหลายหลังคาเรือนมีคนมากมายในหมู่บ้าน แสดงกิริยาท่าทางต่างๆ กันไป มีต้นไม้ใบหญ้า ราคาชุดละ 25,000 บาท ถือเป็นราคาสูงสุดตั้งแต่เคยทำมา

- ชุดการละเล่นพื้นบ้านไทย หัวล้านชนกัน มีส่วนประกอบคือ คน 5 คน คน 2 คน ใช้หัวล้านชนกันอยู่ อีก 3 คนคอยเชียร์ ราคาชุดละ 500 บาท

- ชุดวิถีไทย อาบน้ำให้ลูก มีส่วนประกอบคือ แม่อุ้มลูกวางลงบนขาที่ยื่นออกไปข้างๆ มีอ่างน้ำ 1 ใบ และอุปกรณ์เล็ก ๆ 2-3 ชิ้น
ราคาชุดละ 200 -300 บาท

ตลาดของงานช่างปั้นตุ๊กตาชาวบ้าน

เนื่องจากงานปั้นตุ๊กตาชาวบ้านมีช่างอยู่เพียงคนเดียวในพระนครศรีอยุธยาที่รังสรรค์ผลงานออกมาเป็นนิช ประกอบกับความต้องการชิ้นงานประเภทนี้มีสูง จึงทำได้ไม่ทันต่อความต้องการ ตุ๊กตาชาวบ้านไม่มีวางจำหน่ายตามร้านค้าของที่ระลึกทั่วไป ส่วนใหญ่

ทำตามลูกค้าสั่ง โดยช่างปั้นจะมีแบบให้ เลือกจากอัลบั้มภาพถ่าย ผลงานการปั้นที่ทำไว้ ลูกค้าคนใดชอบก็สั่งทำตามแบบหรือถ้าลูกค้าจะสั่งทำนอกเหนือจากแบบที่มีก็ได้ แต่ต้องเป็นงานปั้นเกี่ยวกับชีวิตชาวบ้านของไทยเท่านั้น

ในอนาคตหากช่างปั้นสามารถทำได้ทันต่อความต้องการของลูกค้ามีสินค้าไปวางจำหน่ายตามสถานที่ท่องเที่ยวในพระนครศรีอยุธยา แม้ราคาจะค่อนข้างสูง แต่ผลงานละเอียดอ่อนก็มีผู้สนใจซื้อไปสะสมไว้

ทิศทางการช่างปั้นตุ๊กตาชาวบ้าน

อนาคตเป็นสิ่งไม่แน่นอน แต่สำหรับงานหัตถศิลป์ชิ้นนี้แน่นอนว่ามีอนาคตสดใส หากได้รับการสนับสนุนให้แพร่หลายและมีการถ่ายทอดให้ผู้สนใจทั่วไป

ตัวอย่างงานปั้นตุ๊กตาชาวบ้าน
แบบต่างๆ

การเล่นพื้นบ้านไทย
อย่างไก่ชนและหัวล้าน
ชนกันแบบนี้ สุดละ
500 บาท

7

ช่างตีมีดอรัญญิก
ที่บ้านไผ่หนอง

บ้านไผ่หนองแหล่งกำเนิดงานตีมีดของไทย

บ้านไผ่หนอง เป็นหมู่บ้านใหญ่ในตำบลท่าช้าง อำเภอนครหลวง พระนครศรีอยุธยา ปัจจุบันยังคงเป็นแหล่ง ตีมีดที่มีชื่อเสียงของไทย สืบทอดการทำจากรุ่นสู่รุ่นมาเกือบ 200 ปี

เดิมผู้เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านไผ่หนอง เป็นชาวลาวที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ อพยพเข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ชาวเวียงจันทน์เหล่านี้เป็นช่างฝีมือ ทั้งช่างตีทอง และช่างตีเหล็ก

พิพิธภัณฑ์หมู่บ้านหัตถกรรม
มีดอรัญญิก

ชาวเวียงจันทน์ที่อพยพเข้ามา มีนายเทาเป็นหัวหน้ากลุ่ม เหตุที่เลือกบริเวณบ้านไผ่หนองเป็นที่ตั้งถิ่นฐาน เพราะมีสภาพภูมิประเทศเหมาะสมกับการประกอบอาชีพของพวกตน กล่าวคือ มีหนองน้ำอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำป่าสักไหลผ่าน เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ มีป่าไผ่ขึ้นเป็นดงหนา ไผ่ไผ่เป็นวัสดุสำคัญสำหรับช่างตีมีด

ชาวเวียงจันทน์อพยพเห็นพ้องที่จะตั้งชื่อหมู่บ้านของตนว่า "ไผ่หนอง"
 แต่ในสมัยต่อๆ มา ความ
 เปลี่ยนแปลงได้เข้ามาเยือน
 ป่าไผ่ที่เคยมีก็ถูกตัดฟัน
 จนเตียนโล่ง ใช้เป็น
 พื้นที่ทำไร่นา หนองน้ำ

ก็สิ้นเชิงจนหมด

มีดอรัญญิกโบราณที่จัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์

นับตั้งแต่ที่เข้ามาตั้งหลักปักฐานชาวบ้านที่นี่ก็ประกอบอาชีพ
 ช่างที่ตนถนัดเรื่อยมา จนกระทั่งช่างตีทองต้องเลิกกราในปี พ.ศ. 2365
 จึงคงเหลือเพียงทำอาชีพช่างตีเหล็กเพียงอย่างเดียว

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ราว
 พ.ศ. 2369 เจ้าอนุวงศ์แห่งเมืองเวียงจันทน์ได้เสด็จมาถวายพระเพลิง
 พระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2
 แล้วทรงขอให้ชาวเวียงจันทน์บ้านไผ่หนองกลับภูมิลำเนา แต่พวกเขาปฏิเสธ
 ขออยู่ในเมืองไทยต่อไป ช่วงเวลานั้นชื่อเสียงการตีมีดของชาวบ้าน

ไผ่หนองก็เลื่องลือไป

ทั่วสารทิศล่องสู่สมัย

พระบาทสมเด็จพระ

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชกาลที่ 5 พระองค์

สนพระทัยเรื่องการตีมีด

มาก จึงเสด็จพร้อม

พระบรมวงศานุวงศ์

จิตรกรรมฝาผนังแสดงขั้นตอนการตีมีดอรัญญิก

ไปทอดพระเนตรการตีมีดของชาวบ้านไผ่หนองถึงสถานที่จริงในแต่ละครั้งของการเสด็จประพาสต้องผ่านบ้านไผ่หนองและทรงแวะเพื่อทอดพระเนตรเสมอ

เมื่อถึงฤดูกาลนมัสการรอยพระพุทธรูปที่จังหวัดสระบุรีราวกลางเดือน 3 และกลางเดือน 4 ชาวบ้านจะเตรียมมีดที่ตนตีไว้ไปออกจำหน่าย เรียกกันว่า ตลาดมีดอรัญญิก เพราะมีร้านค้าตั้งจำหน่ายมีดอรัญญิกเป็นทิวแถว ปัจจุบันก็ยังมียู่ ส่วนกลุ่มที่อยู่ในหมู่บ้าน จะสร้างโรงตีมีดไว้ที่ริมแม่น้ำป่าสักและตีมีดตลอดทั้งวันทั้งคืน ผู้คนที่เดินทางผ่านหมู่บ้านทางน้ำจะแวะชมการตีมีดและซื้อมีดไปใช้ บางคนจะหาสิ่งของมาแลกเปลี่ยนแทนเงิน เทศกาลนี้ชาวบ้านไผ่หนองมีรายได้มากเป็นพิเศษ

สำหรับนายเทาผู้นำชาวเวียงจันทน์อพยพมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านไผ่หนอง และยึดวิชาตีมีดเป็นอาชีพหลักตลอดมานั้น ภายหลังได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็นขุนนรา-
บริรักษ์ ต้นตระกูล "พันธุ์หนอง" ซึ่งยัง
ความปลาบปลื้มใจสู่ชาวบ้านไผ่หนอง
อย่างยิ่ง

วัดมเหยงค์ที่บ้านไผ่หนอง สันนิษฐานว่า
สร้างขึ้นในราวปี พ.ศ. 2315 ปัจจุบันเป็น
ศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่น ภายในโบสถ์เป็นที่
ประดิษฐานพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย

ชื่อมีดอรัญญิกมีที่มา

มีดอรัญญิกเป็นสินค้างานช่างที่เชิดหน้าชูตาของชาวบ้านไผ่หนอง ที่มาของชื่อ "อรัญญิก" มาจากการที่ในสมัยก่อนมีตลาดร้านค้าและโรงบ่อนอยู่ที่บ้านอรัญญิก ตำบลปากท่า อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบ้านไผ่หนองนัก ระยะทางห่างกันราว 3 กิโลเมตร ในยุคนั้นมีผู้คนเดินทางนำสินค้ามาค้าขายกันมาก ชาวบ้านไผ่หนองจึงนำมีดไปขาย คนที่ไปซื้อมาใช้เห็นว่ามีความภาพดี จึงบอกต่อ ๆ กันไปว่ามีดคุณภาพดีต้องมีดอรัญญิก ผู้คนจึงเรียกกันติดปากว่า มีดอรัญญิก นับแต่นั้น

อุปกรณ์ที่ใช้ในการตีมีดอรัญญิก
จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์

ภาพวาดแสดงพิธีไหว้ครูบูชาเตา

ประเพณีไหว้ครู

นอกเหนือจากประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่าง งานบุญวิสาขบูชา เข้าพรรษา ตักบาตรดอกไม้ สงกรานต์ กลี้น ฯลฯ คล้ายกับท้องถิ่นอื่นแล้ว ชาวบ้านไผ่หนองยังมีประเพณีไหว้ครูบูชาเตาที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ทำกันทุกบ้าน โดยกำหนดตรงกับวันข้างขึ้น เดือนหก ตรงกับวันพฤหัสบดี

พระวิษณุกรรม

เทพเจ้าแห่งการช่าง

ก่อนถึงวันงาน 2-3 วัน ชาวบ้านจะซ่อมและทำความสะอาดเครื่องมือเครื่องใช้ นำมาวางไว้ในที่อันควร บันเตาเผาใหม่ พร้อมทั้งเตรียมเครื่องสังเวทไหว้ครูไว้ครบครัน ประกอบด้วยเครื่องบูชาพระพุทธแต่งตั้ง 5 มีข้าวตอก ดอกไม้ ฐูป เทียน กรวยดอกไม้ 5 กรวย เครื่องบูชาพระภูมิเจ้าที่ เครื่องบูชาแม่ธรณี เครื่องบูชาพระวิษณุกรรม (ดอกไม้ ฐูป เทียน ด้ายสายสิญจน์ ทองคำ เปลว น้ำหอม แป้งกระแจะ เครื่องนุ่งห่ม แก้วแหวนเงินทอง โดกบายศรี ขนมต้มขาว ขนมต้มแดง กรวยใบตอง ใบคูณ ดอกคูณ ดอกดาวเรือง ดอกบานชื่น ดอกบานไม่รู้โรย ใบทอง ใบเงิน ใบนาค ใบยอเล็ก ใบชมชื่น ใส่ในกรวย) เครื่องสังเวทมี หมู ไก่ และสุรา

เข้าวันพฤหัสบดีที่กำหนดเป็นวันไหว้ครู ชาวบ้านจะนำเครื่องบูชาและอาหารที่เตรียมไว้เป็นเครื่องพุทธบูชาไปบูชาพระพุทธ จากนั้นนำเครื่องบูชาอื่น ๆ ไปบูชาพระภูมิ แม่ธรณี นำเครื่องสังเวทมาวางที่เครื่องมือพร้อมสวดโองการเชิญเทพเจ้ามาเป็นสิริมงคล ผู้ใหญ่จะเรียกลูกหลานของตนมาบูชากราบไหว้ ขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เมื่อธูป

เมื่อธูปหมดดอกผู้ใหญ่จะเรียกทุกคนมาช่วยผูกกรวยดอกไม้กับเครื่องมือทุกชิ้น เจิมแป้งกระแจะหอมและปิดทองคำเปลวที่เครื่องมือ

สำหรับสุราที่เป็นเครื่องเซ่นไหว้นั้นทุกคนต้องดื่มด้วย ถือเป็นน้ำอามฤตของครูที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้พวกเขาประสบความสำเร็จ จากนั้นจะยกขันโตก บายศรี มาวางไว้กลางบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่จะผูกขวัญให้ศีล ให้พรแก่ลูกหลาน รวมถึงการชักชวนเพื่อนบ้านที่ตนเคารพนับถือ มาบ้านตน เพื่อเสริมสร้างความเป็นสิริมงคลให้แก่กัน ลักษณะนี้ชาวไผ่หนองเรียกว่า “ค้าคุณ” เชื่อว่าหากใครได้กระทำตามประเพณีเช่นนั้นแล้วเรื่องอัปมงคลจะไม่เกิดขึ้น

“ค้าคุณ หนูนหนึ่ง เฟื่องฟู สู่ขวัญ บานชื่น รื่นรมย์ พรหมประสิทธิ์ นิमितดี ประเพณีคู่บ้าน สืบสานวัฒนธรรม เลิศล้ำคุณค่า ภูมิปัญญาไทย ศิวไสขรุ่งเรือง นามกระเดื่องขุนนราช”

คำขวัญวันประเพณีไหว้ครูบูชาเตา ประพันธ์โดย บัญญัติ คำศรี

ก่อนตีมีดอรัญญิก

วัสดุที่ใช้ในงานช่างตีมีด

- เหล็กแผ่น มีลักษณะเป็นแผ่น เตรียมไว้ทำตัวมีด มีขนาดแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับขนาดของมีด
- ไม้ทำด้าม ไซ้ไม้ประดู่หรือไม้ชิงชัน เนื่องจากมีคุณสมบัติเหมาะสม เป็นไม้เนื้อแข็งและแข็งแรงทนทาน
- ถ่านไม้ไผ่ ใช้เป็นเชื้อเพลิงในการเผาเหล็ก เชื่อว่าให้ไฟแรงกว่าถ่านชนิดอื่น

เครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้ในงานช่างตีมีด

1. เตาดเผา ช่างตีมีดจะปั้นเอง โดยปั้นจากดินให้เป็นทรงสูงขึ้นไป ภายใน กลวง สำหรับเผาแผ่นเหล็กให้แดงก่อนตัด

2. สูบลม ใช้แรงไฟ ปัจจุบันช่าง หลายคนหันมาใช้เครื่องปั่นลมแทน เพื่อ ประหยัดแรงงาน

3. ทัง มีลักษณะเป็นเหล็ก 2 ท่อนประกบกัน มีแท่นไม้ยึดไว้ เครื่องมือ ชนิดนี้ใช้เป็นตัวรองรับระหว่างตีมีด

เตาดเผา

4. เชื่อม มีลักษณะเป็นแผ่นเหล็กหนา ๆ ช่างหนึ่งลับคม ใช้ ตอกสกัดแผ่นเหล็ก ดำทำด้วยไม้

5. พะเนินหรือค้อน ทำด้วยเหล็ก ดำทำจากกิ่งไม้ขนาด เหมาะมือ ใช้ตีแผ่นเหล็ก

6. รางน้ำ ใช้ใส่น้ำ สำหรับนำไปมีดจุ่มให้เย็นลง

7. เหล็กชุดหรือเหล็กเจ็ก ใช้ชุดคมมีด

8. หลักสี่ เป็นแท่นหนึ่ง ด้านข้างมีหลักไม้ 2 อัน สำหรับแต่ง มีดให้คม

9. เครื่องเจียเหล็ก ใช้ลดขั้นตอนการตัดเหล็กด้วยมือ

10. เครื่องเจาะรู ใช้เจาะแผ่นเหล็กและแผ่นไม้ที่ประกบกัน เป็นด้ามมีด

11. เครื่องเลื่อยไม้ ประกอบการทำด้ามมีด

การตีมีดอรัญญิก

การตัดเหล็ก

ช่างตีมีดเป็นผู้กำหนดขนาดเหล็กเพื่อตีมีดขนาดที่ตนต้องการ หากทำมีดขนาดเล็ก จะใช้เหล็กแผ่นบางที่สามารถตัดออกเป็นท่อนได้เลย แต่หากเป็นมีดขนาดใหญ่ ช่างจะนำแผ่นเหล็กขนาดใหญ่ใส่เตาเผาจนร้อนสุกเป็นสีแดง เมื่อแผ่นเหล็กสุกแดง จึงนำออกมาวางไว้บนทั่งตีด้วยพะเนินจนเหล็กขาดได้รูปท่อนหรือหุ่นมีด ชาวบ้านเรียกว่า “การหลาบเหล็ก”

ช่างทองแดง สุนทรศิริ
ช่างตีมีดประจำบ้าน
หัตถกรรมมีดดาบไทย
กำลังสาธิตวิธีการเผา
เหล็กให้ร้อนก่อนตี

การตีเหล็กต้องตีเมื่อร้อน

การซ้า

เมื่อหลาบเหล็กจนได้รูปกวนแล้ว ช่างจะนำกวนมิดไปเผาไฟ แล้วตีขึ้นรูปมิดให้ได้รูปตามต้องการ ชาวบ้านเรียกว่า "การซ้า" จากนั้นนำเหล็กที่ตีไปจุ่มน้ำที่รางน้ำ ตีซ้าอีกจนเหล็กเรียบเป็นมัน เพื่อให้เหล็กมีความเหนียวแน่นและไว้คมบาง ชาวบ้านเรียกว่า "ไท่" หรือ "ลำเรียบ"

การแต่งและชุดคม

ใบมีดเหล็กที่ผ่านการไท่แล้ว ช่างจะนำมาแต่งให้ได้รูปด้วยตะไบ เมื่อแต่งแล้วจึงนำไปชุดคมโดยใช้เหล็กชุดหรือเหล็กเจ็ก เพื่อให้คมบาง แต่ช่างสมัยนี้นิยมใช้เครื่องเจียไฟฟ้า ซึ่งสามารถทุ่นแรงได้มาก

การทำโสก ทานคม และลับใบมีด

เมื่อชุดจนพอกคมแล้วจึงทำโสก โดยการใช้ตะไบอย่างหยาบ และอย่างละเอียด ตะไบจนใบมีดขาวและคมบางยิ่งขึ้น จากนั้นใช้ตะไบละเอียดทานคมให้คมเฉียบ แล้วฝนหรือลับใบมีดอีกครั้งด้วยหิน ปัจจุบันมีการนำกากเพชรมาใช้จนคมได้ที่

การเข้าด้าม

เมื่อลับมีดจนคมได้ที่แล้วจึงนำมาเข้าด้าม ด้ามมีดต้องทำเตรียมไว้ก่อน โดยตัดแผ่นไม้ 2 แผ่นขนาดเท่ากัน ประกบส่วนด้ามมีดไว้กลาง นำเข้าเครื่องเจาะรูโดยเจาะผ่านไม้และเหล็กมีดด้ามหนึ่ง ๆ นิยมเจาะรู 3 รู ให้มีระยะห่างเท่ากัน เมื่อเข้าด้ามมีดเรียบร้อยแล้ว ทาใบมีดด้วยน้ำมันมะพร้าว สำหรับกันสนิม

รายได้ของช่างตีมีดอร์ญ์ญิก

ปัจจุบันรายได้อยู่ที่ประมาณ 15,000-20,000 บาทต่อเดือน ไม่ดีเท่าในช่วงเศรษฐกิจดีที่รายได้อยู่ที่ประมาณ 25,000-35,000 บาทต่อเดือน แต่ก็ขายได้ตลอด มืงานไม่ขาดมือ

ตลาดของงานช่างตีมีดอร์ญ์ญิก

ราคาของมีดอร์ญ์ญิกมีตั้งแต่ 50-1,000 บาทขึ้นไป มีดที่ทำมีหลายประเภท ไม่ว่าจะเป็น มีดพก มีดเหน็บ มีดดาบ มีดโต้ มีดคว้าน ฯลฯ ตลาดจำหน่ายจึงกว้างขวาง และด้วยชื่อเสียงที่เป็นที่ประจักษ์ถึงคุณภาพการใช้งาน ความแข็งแรง ความคงทน และใบมีดคมบาง ทำให้มีดอร์ญ์ญิกได้รับความไว้วางใจให้เป็นมีดประจำบ้าน ประจำกายคนไทยส่วนใหญ่เสมอมา และยังรวมไปถึงคนต่างชาติด้วยการจำหน่ายมีดอร์ญ์ญิกมีหลายรูปแบบ ได้แก่

1. จำหน่ายที่บ้าน ในแต่ละปีมีนักท่องเที่ยวมากมายเดินทางเข้ามาชมการสาธิตและซื้อมีดกันถึงบ้านไผ่หนอง สร้างรายได้ไม่น้อยให้แก่บรรดาช่างผู้ชำนาญและเจ้าของกิจการ
2. จำหน่ายตามใบสั่ง มีลูกค้าเจ้าประจำสั่งทำมีดตามใบสั่งเพื่อส่งไปขายยังแหล่งต่าง ๆ ทั่วประเทศ
3. จำหน่ายแก่พ่อค้าคนกลาง มีพ่อค้าคนกลางแวะเวียนมาซื้อถึงที่เพื่อนำไปขายยังตลาดอื่น

ทิศทางงานช่างที่มีตอร์ญ์กในอนาคต

มีตอร์ญ์ก เป็นสัญลักษณ์หนึ่งของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่นของบ้านไผ่หนอง และรวมไปถึงบ้านต้นโพธิ์ ที่มีการประกอบอาชีพตีมีดเช่นกัน มีตอร์ญ์กที่ได้มีการสืบสานมาถึง ปัจจุบันได้มีการพัฒนาจนเกิดรูปแบบขึ้นมากมาย คุณภาพของมีดยังเต็มเปี่ยมไปด้วยคุณภาพเช่นเคย เพราะช่างผู้สร้างงานเล็งเห็นถึงความสำคัญของอาชีพตนที่สร้างรายได้สู่ตนและครอบครัว เพราะช่างผู้สร้างงานอนุรักษ์งานที่ตนรักไว้ให้คนรุ่นใหม่ที่สนใจได้สืบทอดเป็นมรดกท้องถิ่นอันทรงคุณค่าและได้ประยุกต์ปรับทำในสิ่งที่ดีขึ้นเสมอมา เช่นนี้แล้ว ... อาจกล่าวได้ว่า "มีตอร์ญ์กจะไม่มีวันดับสลายไปจากสังคมไทย" ได้หรือไม่

8

ช่างแกะสลักหินทราย
ที่ประตูชัย

ประตูชัยแหล่งงานช่างแกะสลักหินทราย

ประตูชัย เป็นตำบลหนึ่ง

ของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา
ที่นี่เป็นแหล่งผลิตและจำหน่าย
งานประติมากรรมหินทรายที่
งดงามไม่แพ้ท้องถิ่นที่เคยเป็น
ดินแดนทางประวัติศาสตร์และ
เป็นแหล่งอารยธรรมโบราณอย่าง
นครปฐม ลพบุรี อ่างทอง สิงห์บุรี
สุพรรณบุรี กาญจนบุรี ราชบุรี
และเพชรบุรี

ช่างแกะสลักหินทรายที่
พระนครศรีอยุธยามีจำนวนมาก
แต่แต่ละคนล้วนมีความสามารถและ
มีชั้นเชิงศิลปะดีเยี่ยม สมดังที่บ้านนี้เมืองนี้เป็นแหล่งรวมช่าง
ฝีมือไทยจริง ๆ

งานแกะสลักหินทรายพระพุทธรูปจำลอง
(ที่บ้านคลองสระบัว
อำเภอพระนครศรีอยุธยา

งานแกะสลักหินทรายของไทย

ในบรรดางานแกะสลักวัสดุทั้งหมด "หิน" ดูจะเป็นวัสดุที่แกะสลักได้ยาก หรือเรียกว่า "หิน" ที่สุดก็ว่าได้ งานแกะสลักหินนี้ เชื่อกันว่า ไทยเราน่าจะรับอิทธิพลมาจากอินเดีย จีน และขอม เนื่องจากอารยธรรมของชนชาติเหล่านี้มีลักษณะเลื่อนไหลไปมา และมีอิทธิพลทางศิลปะต่อไทยอยู่มาก อาทิ ชาวอินเดียนิยมแกะสลักก้อนหินเป็นรูปเคารพตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ดังที่พบมากทางภาคใต้ของไทย ทั้งรูปพระศิวะ พระนารายณ์ ศิวลึงค์ ชาวจีนมาติดต่อค้าขายกับไทยตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัย มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมต่อกัน รวมถึงงานแกะสลักหินทราย ประติมากรรมจีนที่เข้ามาแพร่หลายสร้างอิทธิพลทางช่างศิลป์ในหมู่คนไทย ส่วนขอมนั้นเป็นชนชาติที่มีงานศิลปกรรมโดดเด่นมาก โดยเฉพาะงานประติมากรรมหินทรายที่เป็นต้นแบบให้คนไทยหันมาสร้างงานแกะสลักหินทรายเลียนแบบของดั้งเดิมมากขึ้น เช่นทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ เป็นต้น

เทวรูปตามแบบศิลปะขอม
งานแกะสลักแบบลอยตัว
ที่ต้องใช้เวลาทำนานมาก

งานแกะสลักหินทรายในเมืองไทยมีมานานแล้ว โดยมีหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้รับการขุดพบเป็นประจักษ์พยาน งานแต่ละชิ้นนั้นมีอายุอยู่ในสมัยอมราวดี และสมัยทวาราวดี ซึ่งมีอายุนับพันปี

ส่วนงานแกะสลักหินทรายในจังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้น มีมาตั้งแต่สมัยเป็นราชธานี ดังปรากฏหลักฐานคือพระพุทธรูปหินทราย ฝีมือช่างไทยสมัยอยุธยาตอนต้น ซึ่งได้รับอิทธิพลจากขอม และพัฒนาจนมีรูปแบบของตนเอง

งานแกะสลักหินทรายเลือนหายไปจากพระนครศรีอยุธยา ภายหลังมีการฟื้นฟูขึ้นอีกครั้ง โดยช่างแกะสลักหินทรายชั้นแถวหน้าของไทย คือ อาจารย์ภุชงค์ สิมบุตร ปัจจุบันท่านได้เสียชีวิตไปแล้ว ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญและนำวิชาช่างแกะสลักหินมาเผยแพร่ ได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปะอันเลอค่านี้แก่บุตรชายและศิษย์

งานแกะสลักหินทราย
สมบูรณแบบ รอลูกค้ามารับไป

ชนิดของงานแกะสลักหินทราย

งานแกะสลักหินทรายที่ช่างทำอยู่ในปัจจุบันมีอยู่ 3 ชนิด คือ

1. ภาพสลักนูนสูง เป็นการสลักภาพเล่าเรื่อง มักสลักเป็นภาพซ้อนกัน
2. ภาพสลักนูนต่ำ เป็นการสลักภาพที่มีความนูน แต่ไม่สูงไล่ความลึกต่างชั้นกันเพียงเล็กน้อย
3. ภาพลอยตัว เป็นการสลักภาพขึ้นเป็นคน สัตว์ สิ่งของ หรือวัตถุอื่น ๆ ที่สามารถเห็นได้รอบตัว

ชูฤกษ์ สิมบุตร กังงานแกะสลัก
หินทรายที่สืบทอดจาก
อาจารย์ภูซงค์ สิมบุตร ผู้เป็นบิดา

ก่อนการแกะสลักหินทราย

วัตถุดิบที่ใช้ในการแกะสลักหินทราย

หินทรายเป็นวัสดุเพียงอย่างเดียวที่ใช้ในงานช่างแขนงนี้
หินทรายที่ว่ามีอยู่หลายประเภท คือ

- หินทรายขาว
- หินทรายแดง
- หินทรายน้ำตาล
- หินทรายเหลือง
- หินทรายเขียว

หินทรายเหล่านี้มีอยู่ตามภูเขาและเขตน้ำตก แหล่งที่มี
หินทรายอยู่มากคือ จังหวัดนครราชสีมา ลพบุรี และเพชรบูรณ์

เครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้ในการแกะสลักหินทราย

1. เหล็กสกัด แบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ
 - เหล็กสกัดปากแหลม ใช้สำหรับทำงานหยาบ เช่น สกัดฐานหินให้เรียบ สกัดรูปทรงโดยรวมให้ได้รูปตามต้องการ
 - เหล็กสกัดปากแบน ใช้ลดรอยตะปุ่มตะป่ำของหินหลังจากผ่านการสกัดอย่างหยาบแล้ว
2. เครื่องลับเหล็กสกัด ใช้ลับเหล็กสกัดให้คมพร้อมใช้งาน
3. หินขัด ใช้ลับเหล็กสกัดในขั้นตอนที่ต้องการให้หินเรียบเนียนยิ่งขึ้น
4. พัดลมขนาดใหญ่ ใช้เป่าพัดฝุ่นละอองที่มาทับลายเส้นในขั้นตอนสกัดหินด้วยเครื่องเจีย

5. แปรงทาสี ใช้ขัดเศษหินและฝุ่นละอองที่กลบทับผิวเดินระหว่างที่ช่างแกะสลักหินอยู่
6. เหล็กฉาก ใช้กะระยะชิ้นงาน
7. ดินสอ ดินสอสี ใช้วาดโครงสร้างของงาน ออกแบบงานบนเนื้อหิน
8. ค้อน ใช้ตอกสลักในการสลักแต่งหิน
9. ตลับเมตร ไม้บรรทัดเหล็ก
10. วงเวียน
11. เขาควาง ให้วัดขนาดเพื่อความแม่นยำ
12. เครื่องเจียเหล็ก มีการประยุกต์ขึ้นใช้ภายหลัง ใช้พลังงานไฟฟ้า ประหยัดแรงงานและเวลา ใช้เจียให้ผิวของหินเรียบขึ้นหลังผ่านการสกัดจากเหล็กสกัดทั้งสองแบบแล้ว

เครื่องลับเหล็กสกัด

เหล็กสกัดปากแหลม

เหล็กสกัดปากแบน

หินขัด

หมอนสำหรับตอกเหล็กสกัด

การแกะสลักหินทราย

ตั้งได้กล่าวไว้แล้วว่างานแกะสลักหินทรายนั้นมีรูปแบบมากมาย มีการทำหลายประเภท จึงขอกล่าวถึงวิธีและขั้นตอนการทำโดยรวมเท่านั้น ดังนี้

ไม้บรรทัดเหล็ก ตลับเมตร วงเวียน
และเขาควาง อุปกรณ์สำหรับวัด
และกะขนาด

การปรับฐานหิน

แท่งหินที่ช่างนำมาแกะสลักหินนั้น ตอนแรกมีลักษณะเป็นเพียงก้อนหินผิวหยาบ ๆ ช่างจึงต้องสกัดให้ฐานเรียบเสมอกันก่อน โดยใช้เหล็กสกัดปากแหลมแต่งไปเรื่อย ๆ ระยะเวลาการทำขึ้นอยู่กับขนาดของหินทราย

การปรับฐานหิน

การร่างแบบ

เมื่อใช้เหล็กสกัดปลายแหลมปรับฐานแล้วช่างจะร่างแบบลงบนผิวหินโดยใช้ดินสอสี ให้ได้แบบตามต้องการ

การสกัดอย่างหยาบ

เมื่อได้ภาพแบบตามที่ร่างไว้ ช่างจะเริ่มใช้เหล็กสกัดปากแหลม ตอกเจาะลงไปให้ได้รูปทรงตามร่างภาพ โดยให้มีส่วนโค้ง ส่วนเว้า ร่องลึกตามแบบ หากมองดูรู้ว่าเป็นภาพอะไร ขั้นตอนนี้จึงเป็นการแกะสลักรูปให้เห็นงานที่ออกแบบอย่างคร่าว ๆ เป็นรูปสามมิติ

การปรับผิวหิน

หลังการสกัดและตกแต่งหินตามภาพร่างให้เห็นภาพสามมิติแล้ว ต่อไปเป็นการปรับผิวหินให้เรียบโดยใช้เหล็กสกัดปากแบนตกแต่งให้ละเอียด ไม่ให้มีริ้วรอย ซีดหลงเหลืออยู่ จากนั้นจึงใช้เครื่องเจียหินปรับแต่งให้ผิวเรียบ ตามร่องเล็ก ๆ ที่ *การสกัดอย่างหยาบ* ไม่สามารถใช้เครื่องเจียหินช่วยได้ ช่างจะใช้เหล็กสกัดปากแบนเป็นอุปกรณ์ช่วยให้ตามร่องนวลเนียนยิ่งขึ้น

งานแกะสลักหินที่บางส่วน
ได้รับการปรับผิวหินแล้ว

การขัดเศษหินขณะปรับผิวหิน

การขัดผิวหิน

ผิวหินที่ได้ในขั้นตอนปรับผิวหินยังไม่เรียบพอ ช่างจะใช้หินขัดขัดผิวหินตลอดชิ้นงานอีกครั้งหนึ่ง ให้ได้ผิวเรียบเนียนเตรียมไว้สำหรับใส่ลวดลายต่อไป

การลงลวดลาย

การลงลวดลายบนผิวหินต้องใช้ความละเอียดและพิถีพิถันสูง ช่างแกะสลักที่ทำงานในขั้นตอนนี้ต้องมีความชำนาญการมีทักษะทางศิลปะสูง หลังจากสลักลายลงไปแล้วต้องขัดหินอีก เพื่อให้เนื้อหินเรียบเนียน หากลูกค้าบางรายต้องการให้แต่งเติมสีลงในบางส่วนของชิ้นงาน ช่างก็จะลงมือทำในขั้นตอนนี้ การลงลวดลายถือเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการแกะสลักหินทราย

รายได้ของช่างแกะสลักหินทราย

ช่างที่เริ่มฝึกฝนจะมีรายได้ประมาณเดือนละ 3,000-5,000 บาท ส่วนช่างผู้ชำนาญจะมีรายได้อยู่ที่ 10,000 บาทขึ้นไป

สำหรับเจ้าของกิจการนั้นมีรายได้ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อ ค่าขนส่ง ค่าวัสดุ (ราคาหิน) แต่รายได้จะอยู่ราวๆ 30,000 บาทขึ้นไป นับว่าเป็นจำนวนเงินที่น่าพอใจ

ตลาดของงานช่างแกะสลักหินทราย

งานประเภทนี้ต้องใช้เวลานานพอสมควรต้องงานหนึ่งชิ้นส่วนใหญ่ลูกค้าจะมาสั่งทำที่ร้าน บางรายจะส่งสินค้าตามแบบที่มีไว้และบางรายจะนำแบบมาให้ดู เพื่อแกะสลักตามนั้น

ลูกค้าที่มาสั่งซื้อผลงานแกะสลักหินทราย ได้แก่

1. นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่ชื่นชอบงานศิลป์ของไทยและของเอเชีย
2. คนไทยที่ชื่นชอบงานเก่า แล้วนำตัวอย่างมาให้ช่างแกะสลักตาม
3. นักออกแบบตกแต่งหรือมัณฑนากร หรือสถาปนิก หรือกราฟิกดีไซเนอร์ ที่รับจัดและตกแต่งบ้านเรือน อาคารสถานที่ให้แก่ลูกค้าทั่วไป

ทิศทางงานแกะสลักหินทรายในอนาคต

แม้งานแกะสลักหินทรายจะมีราคาสูง ใช้เวลานานในการทำ แต่ก็ยังเป็นที่ยอมรับชมชอบของผู้รักงานศิลปะประเภทนี้ ช่างผู้เชี่ยวชาญที่ทำงานด้านนี้มานานจะได้รับค่าตอบแทนสูง เจ้าของกิจการมีรายได้น่าพอใจ จึงไม่คิดเปลี่ยนอาชีพ

อนาคตของงานหัตถศิลป์จากหินทรายคงอยู่ได้ยาวนานหากยังสามารถครองตลาดอยู่ได้ ไม่แพ้แหล่งงานช่างประเภทเดียวกันอื่น ๆ ที่มีอยู่ในประเทศไทย และตราบที่คนไทยยังสนับสนุนผลงานของคนไทยด้วยกันและเล็งเห็นในคุณค่าให้การสนับสนุนงานช่างไทยด้านนี้ให้แพร่หลายสืบไป

9

พระนครศรีอยุธยา แหล่งรวมและสืบสาน พัฒนางานช่าง

“ศิลปะเป็นพื้นฐานของการสร้างงานหัตถกรรมหรืองานช่างทั้งหลายทั้งปวง” ช่างพื้นบ้านของพระนครศรีอยุธยาได้สร้างบทพิสูจน์อันดีให้ทุกคนได้ประจักษ์ จากชิ้นงานแต่ละชิ้นที่ได้ลงมือทำ ผสานแรงใจหรือความมีใจรักในงานนั้น ๆ ทำให้ได้มาซึ่งงานหัตถศิลป์ทรงคุณค่าสู่สังคมไทย

หากคนเรารู้จักเพียงการ “อนุรักษ์” ขาดการ “พัฒนา” งานที่ทำก็คงไม่สามารถดำรงอยู่ได้ในยุคสมัยที่มีการแปรเปลี่ยน ช่างอยุธยา มีแนวคิดในการพัฒนาอยู่ในสายเลือด นอกจากจะรู้จักวิธีสืบสานงานหัตถศิลป์ได้สมบูรณ์แบบแล้ว ยังคิดวิธีการปรับปรุง ปรับเปลี่ยน ปรับแต่ง ชิ้นงานให้มีรูปแบบใหม่ หลากหลาย ขณะเดียวกันก็ไม่ทิ้งของเดิม รวมไปถึงการรู้จักคิดค้นพัฒนาเครื่องมือเครื่องใช้

ให้ทันสมัย สามารถทันแรง ประหยัดเวลา การทำงานในแต่ละชิ้น
อีกด้วย ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

1. การออกแบบงานชุดใหม่ ๆ ของช่างปั้นตุ๊กตาชาวบ้าน
2. การนำเครื่องเจียหินมาใช้ในงานแกะสลักหินทราย
3. การนำเครื่องเจียเหล็กมาใช้ในขั้นตอนการตัดเหล็ก

สำหรับการทำมีดอรัญญิก

4. การทำแบบพิมพ์พลาสติกขึ้นใช้แทนแบบพิมพ์ไม้ในงาน

ช่างทำอิฐมอญ

5. การใช้สีน้ำมันทาโบราณแทนรงค์ในงานช่างสานปลา

ตะเพียนโบราณ

6. การแกะสลักเนื้อไม้ในงานช่างทำบ้านทรงไทย

เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยหลักที่ช่วยให้งานช่างอันทรงภูมิปัญญา
ในพระนครศรีอยุธยา ยังคงมีลมหายใจอยู่ตราบกระทั่งทุกวันนี้

สภาพความเป็นอยู่ในสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก
และมีแนวโน้มว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงต่อไปไม่จบสิ้น การจะยืนหยัด
อยู่ได้ของงานช่างพื้นบ้านไทยหรือของพระนครศรีอยุธยา คงต้อง
อาศัยความร่วมมือของคนไทยด้วยกัน การอนุรักษ์และพัฒนาเป็น

วิธีการหนึ่งที่สำคัญดังได้
กล่าวแล้ว แต่ถ้าคนไทยเอง
ไม่ใส่ใจก็คงไม่เกิดประโยชน์
อะไรมากนัก

การสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ชั้นพื้นฐานของงานช่างน่าจะส่งผลให้คนไทยเอาใจใส่มรดกแผ่นดินกันมากขึ้น เด็ก ๆ ที่เรียนรู้สิ่งดี ๆ ของงานช่างในวันนี้ต้องพร้อมเติบโตเป็นคนไทยที่เห็นคุณค่างานศิลปหัตถกรรมไทยแน่นอน และพร้อมในการผลักดันให้เกิดความคิดเดียวกันในสังคมหรือสิ่งแวดล้อมที่ตนอาศัยอยู่

การรักษาคุณภาพและระดับมาตรฐานของงานช่างมีความสำคัญเช่นเดียวกัน ผู้ที่จะทำหน้าที่นี้ได้ดีคือตัวช่างเอง โดยมีหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งคอยกระตุ้นและควบคุมดูแล เพราะเรื่องบางเรื่องชาวบ้านอาจมีศักยภาพในการจัดการได้น้อยกว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐ

เหล่านี้เป็นข้อคิดเห็นส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการได้สัมผัสกับวิถีไทยในตำนานงานหัตถกรรม ซึ่งน่าจะเป็นข้อมูลพื้นฐานให้เกิดการร่วมแรงร่วมใจช่วยกันประชาสัมพันธ์ผลงาน ให้งานช่างพระนครศรีอยุธยาก้าวไกลสู่เวทีโลกได้ทั้งหมด และที่สำคัญให้คนไทยได้ตระหนักถึงคุณค่าฝีมือช่างไทย อนุรักษ์ และสืบสานให้เป็นสมบัติอันทรงคุณค่าของชาติไทยไว้สืบไป

บรรณานุกรม

- กฤษณะ สุชีพจน์ และคณะ. **คนดีศรีอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร :
กรังด์ปรีซ์ อินเตอร์เนชั่นแนล, 2535.
- ชัย เรื่องศิลป์. **ประวัติศาสตร์ด้านเศรษฐกิจแต่โบราณ**
พ.ศ. 2399. กรุงเทพมหานคร : แสงศิลป์การพิมพ์. 2533.
- ณรงค์ฤทธิ์ ศรีสยาม. **ปลาตะเพียนโบราณ เครื่องจักสานมรดก**
วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : ต้นอ่อน แกรมมี่, 2540.
- ประสิทธิ์ พันธุ์หนอง. **ดาบคุณปู่ทวดขุนนราบริรักษ์ ต้นตระกูล**
หมู่บ้านไผ่หนอง. พระนครศรีอยุธยา : ไผ่หนองสังฆภัณฑ์.
มปป.
- พระนครศรีอยุธยา, สำนักงานจังหวัด. **เอกสารบรรยายสรุปจังหวัด**
พระนครศรีอยุธยา, 2541.
- มหาดไทย, กระทรวง. **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัด**
พระนครศรีอยุธยา, 2526.
- มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย**
ภาคกลาง.
- มาลี แดงดอกไม้. **ศรีอยุธยา ภูมิปัญญาชาวกรุงเก่า**.
กรุงเทพมหานคร : แสงปัญญาเลิศ, 2542.
- วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ. **ตุ๊กตาชาววัง**. กรุงเทพมหานคร : ต้นอ่อน
แกรมมี่, 2540.
- สารคดี, นิตยสาร. **โบราณ หนึ่งในตำนานหัตถศิลป์ไทยกับป่าลาน**
ผืนสุดท้าย. ฉบับที่ 48 ปีที่ 4, กุมภาพันธ์ 2532.

ขอขอบคุณ

คุณวันทนี มีพลกิจ	ช่างสานปลาตะเพียนใบลาน ร้านปลาตะเพียนวายเวียงนวน ตำบลบ้านท้าวาสุกกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา
คุณอุมาพร ธรรมกิจ	ช่างแกะสลักหินทราย และเจ้าของร้าน Stone Art & Craft ตำบลประตูชัย อำเภอพระนครศรีอยุธยา
คุณชูฤกษ์ สิมบุตร	ช่างแกะสลักหินทราย ตำบลประตูชัย อำเภอพระนครศรีอยุธยา
คุณสำรวย สุขเจริญ	ช่างทำบ้านทรงไทย อำเภอบางปะหัน
คุณทองแดง สุนทรศิริ	ช่างตีมีดอรัญญิก บ้านไผ่หนอง ตำบลท่าช้าง อำเภอนครหลวง
คุณบุญช่วย ศรีอุ	ช่างปั้นหม้อดิน บ้านคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา
คุณมงคล ผิวชู	ช่างทำอิฐมอญ อำเภอบางบาล
คุณสุดใจ สุวรรณนิล	ช่างปั้นตุ๊กตาชาวบ้าน ตำบลกระมัง อำเภอพระนครศรีอยุธยา

ประวัติและผลงานผู้เขียน

- ชื่อ** นางสาวชไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์
- การศึกษา**
- มัธยมศึกษา โรงเรียนศิลาจารพิพัฒน์ กรุงเทพฯ
 - ปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต
(คณะมนุษยศาสตร์ เอกภาษาและวรรณคดีไทย)
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน
- งาน**
- เจ้าหน้าที่พิสูจน์อักษร หนังสือพิมพ์วิบูล
 - เจ้าหน้าที่พิสูจน์อักษร หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ
 - เลขานุการกรรมการผู้จัดการ บริษัทโน้ตโปรโมชั่น จำกัด
 - เลขานุการกองบรรณาธิการ นิตยสารทีวีพูล
 - เจ้าหน้าที่แผนกวิชาการ กองบรรณาธิการวารสารแม่ค บริษัทสำนักพิมพ์แม่ค จำกัด
 - บรรณาธิการหนังสือเด็กและเยาวชน
บริษัท สำนักพิมพ์แม่ค จำกัด
- ปัจจุบัน**
- นักเขียนอิสระ สารคดีและเรื่องสั้น
 - บรรณาธิการหนังสือสารคดี หนังสืออ่านเพิ่มเติม
ระดับมัธยมศึกษา ศูนย์พัฒนาหนังสือ
กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

ผลงาน

- บรรณาธิการหนังสือสารคดีให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ อาทิ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ สำนักพิมพ์แม็ค
- งานเขียนสารคดี อาทิ ชัยภูมิเมืองพระยาแล เครื่องปั้นดินเผา เกาะเกี๊วด และหลากหลาย ภูมิปัญญาชาวนนทบุรี หัตถศิลป์ถิ่นนครพิงค์ บทความสารคดีในวารสารวัฒนธรรมไทย วารสารแม็ค
- งานเขียนเชิงวิชาการ อาทิ รั้วรอบโลกของ สำนักพิมพ์แม็ค
- งานเขียนบันเทิงคดีสำหรับเด็ก อาทิ นุ่มนุ่ม กระต่ายน้อย ฯลฯ เป็นต้น

คณะผู้ดำเนินการ

ที่ปรึกษา

ดร.รุ่ง แก้วแดง

เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

ผู้เรียบเรียง

นางสาวชไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์

บรรณาธิการ

นางสาวสุทธาทิณี วัชรบูล

ผู้อำนวยการกลุ่มงานศิลปะและวัฒนธรรม

นายถวัลย์ มาตรฐาน

นักวิชาการศึกษา 8 กลุ่มงานศิลปะและวัฒนธรรม

คณะทำงาน

นายถวัลย์ มาตรฐาน

นางสาวสายวรุณ บุญคง

นางกัลยาณี ปฎิมาพรเทพ

นางสาววัลภา เล็กวัฒนานนท์

ผู้ประสานงานจัดพิมพ์

นางสาวสายวรุณ บุญคง

ผู้จัดพิมพ์ต้นฉบับ

นางสาวบุศรา บุญเกิด